

Jernej Kosi in Rok Stergar

Kdaj so nastali »lubi Slovenci«?

O identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda

KOSI Jernej, dr., univ. asist., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, jernej.kosi@ff.uni-lj.si

STERGAR Rok, dr., izr. prof., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, rok.stergar@ff.uni-lj.si

Kdaj so nastali »lubi Slovenci«? O identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda

Zgodovinski časopis, Ljubljana 70/2016 (154), št. 3-4, str. 458–488, cit. 100

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Uveljavljene in prevladujoče razlage nastanka slovenskega naroda predpostavljajo, da se je ta razvil iz poprejšnje slovenske etnične skupnosti. Toda analiza dosedanjega vedenja o predmodernih identitetah, ki upošteva dognanja kulturne antropologije in drugih ved o dinamičnem značaju etničnih skupnosti in ki ne izhaja iz njihove objektivno določljive narave, pokaže, da takšna slovenska etnična skupnost v času, ko se je začel oblikovati moderni slovenski narod, ni obstajala. Prebivalstvo se je v veliki večini identificiralo lokalno, pokrajinsko in deželno, medtem ko predstave o slovenski skupnosti, ki bi se teritorialno ujemala z modernim slovenskim narodom, ni bilo. Tovrstna predstava o posebni slovenski skupnosti ni obstajala niti med izobraženci. Kot nov domislek se je pojavila šele na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Slovenski narod torej v svoji genezi ni poseben primer, ampak je nastal enako in v istem obdobju kot drugi srednjeevropski narodi. Slovenski narod je torej moderen fenomen. Pripadnost temu narodu pa se je šele postopoma razširila med prebivalstvo, in sicer z agitiranjem nacionalističnih organizacij, množično politizacijo in delovanjem države.

Ključne besede: Slovenci, slovenska etnična skupnost, slovenski nacionalizem, identitete, 18. stoletje, 19. stoletje, teorije nacionalizma

KOSI Jernej, PhD, Research Assistant, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, jernej.kosi@ff.uni-lj.si

STERGAR Rok, PhD, Associate Professor, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, rok.stergar@ff.uni-lj.si

When Did “Dear Slovenes” Come About? Identities in the Pre-National Period and Their Supposed Role in the Formation of the Slovene Nation

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 70/2016 (154), No. 3-4, pp. 458–488, cit. 100 notes
Language Sn. (En., Sn., En.) (En., Sn., En.)

The established and predominant explanations of Slovene nation's establishment presuppose that the nation developed from a pre-existing Slovene ethnic community. However, an analysis of the knowledge on pre-modern identities, which takes into consideration findings of cultural anthropology and other sciences about the dynamic character of ethnic communities and does not assume that they can be objectively definable, shows that no such Slovene ethnic community existed in the period when the modern Slovene nation was starting to form. The population identified itself mostly in terms of locale, region, and province, and the notion of a Slovene community which would be territorially congruent with the modern Slovene nation did not exist. The notion of a distinct Slovene community was not present even among the educated. It emerged as a new idea only at the turn of the nineteenth century.

The establishment of the Slovene nation is therefore not a special case; it came into existence in the same manner and in the same period as other Central European nations. The Slovene nation is thus a modern phenomenon. Belonging to this nation was gradually spread among the population by means of nationalist organizations' agitation, mass politicization, and activities of the state.

Key words: Slovenes, Slovene ethnic community, Slovene nationalism, identities, the 18th century, the 19th century, theories of nationalism

Uvod*

Ni dvoma, da so narodi, kot jih poznamo danes, torej politične skupnosti, ki zajemajo vse sloje prebivalstva na določenem teritoriju, moderen fenomen.¹ Brez izjeme so začeli nastajati od konca 18. stoletja, mnogi seveda dosti pozneje, med njimi recimo avstrijski. O tem se z zelo redkimi izjemami strinjajo vsi, ki raziskujejo te fenomene. Tako je tudi Igor Grdina v svoji knjigi *Slovenci med tradicijo in perspektivo* zapisal: »Vse do leta 1860/61 /.../ so mogli biti Slovenci – podobno kot več drugih srednjeevropskih jezikovnih skupnosti – zgolj kulturno-politično gibanje in ne narod v pravem pomenu besede«; še prej so bili le »posebna slovansko determinirana etnija,« je dodal.² Brez pretiravanja lahko torej rečemo, da je modernizem, torej prepričanje, da so narodi moderen fenomen, eden redkih postulatov, o katerem se danes strinja večina raziskovalcev.³

Razlike pa so v razumevanju tega, ali so narodi nastali povsem na novo ali so se – kot v citiranem odlomku domneva Igor Grdina – razvili iz poprejšnjih skupnosti, predvsem takšnih, ki jim včasih rečemo etnične. Te razlike v grobem sledijo delitvi na moderniste (ali konstruktiviste) in etnosimboliste. Medtem ko prvi poudarjajo modernost narodov, ki jih razumejo kot povsem nov fenomen, se drugim zdi, da takšna razlaga ni zadostna. Zato je Anthony Smith, nedavno umrli glavni etnosimbolistični teoretik, svoj pristop razglasil za dopolnitev modernizma in ne za njegovo negacijo. Strinjal se je namreč z modernostjo narodov, vendar dodal, da modernistične razlage zanemarjajo pomen preteklosti, saj »sistematično spregledujejo vztrajnost etničnih vezi in kulturnih občutenj v velikih delih sveta in njihov trajni pomen za veliko število ljudi.« Zato – tako Smith – naj bi modernizem

* Izhodišče za to razpravo sta bila referata, ki sva ju predstavila na delavnici »Kdaj so nastali ›lubi Slovenci‹«, ki sta jo konec marca 2016 na dunajskem *Institut für Osteuropäische Geschichte* organizirala prof. dr. Marija Wakounig in dr. Teodor Domej. Prof. dr. Mariji Wakounig se ob tej priložnosti še posebej zahvaljujeva za vabilo, pokroviteljstvo nad dogodkom in izkazano naklonjenost, vsem udeležencem pa za koristno diskusijo.

¹ Literature o nacionalizmu je ogromno in tu navajava le ključne modernistične avtorje: Anderson, *Zamišljene skupnosti*; Hobsbawm, *Nacije in nacionalizem*; Gellner, *Nations and Nationalism*. Dostopna pregleda teorij sta: Smith, *Nacionalizem* in Özkırımlı, *Theories*.

² Grdina, *Slovenci*, 13.

³ Conversi, *Mapping the Field*, 18. Med redke izjeme s količkaj znanstvene veljave sodijo Azar Gat, Adrian Hastings in Caspar Hirschi. Gl. Gat, Yakobson, *Nations: The Long History and Deep Roots*; Hastings, *The Construction of Nationhood*; Hirschi, *The Origins of Nationalism*.

povedal le »pol zgodbe«. ⁴ Etnosimbolisti torej trdijo, da so etnične vezi in etnične skupnosti nujen predpogoj za nastanek modernih narodov; ti so torej nadaljevanje etničnih skupnosti. Nacionalisti pri zamišljanju narodov niso bili svobodni, saj so jih omejevali simboli, spomini in miti ljudi, ki so jih želeli mobilizirati. ⁵

Toda mnogi so prepričljivo pokazali, da se Smith in somišljeniki motijo, in sicer tako na teoretski ravni kot na – za zgodovinarje morda še bolj pomembni – ravni interpretacije razpoložljivih virov. Tu celotne polemike ne moreva povzeti in navajava le nekaj najmočnejših argumentov. Umut Özkırımlı je na primer prepričljivo pokazal, da etnični simboli, miti in spomini še zdaleč niso bili zelo omejujoči, saj so nacionalisti imeli na voljo velik nabor materiala, iz katerega so lahko izbirali, izbor poljubno preoblikovali in dopolnjevali; Ernest Gellner je že pred tem na kratko formuliral precej podobno poanto. ⁶ Siniša Malešević, eden vodilnih teoretikov etničnosti, pa je v svoji analizi etnosimbolične teorije – posebno še Smithove – pokazal na njeno epistemološko šibkost, saj je deterministična, fatalistična in finalistična. Smithova »rigidna historicistična povezava med *ethnie* in narodom /.../ preprečuje vsakršno hipotetično možnost drugega razvoja ali reverzibilnosti« in je kot taka v nasprotju z zgodovinskimi viri. ⁷

Dejansko so v zadnjem desetletju ali dveh zgodovinarji in drugi raziskovalci to pokazali na številnih konkretnih primerih. Ugotovili so, da je domnevna transformacija etničnih skupnosti v narode le zanimiva špekulacija ali kvečjemu zelo redka izjema, saj se je obstoj etničnih skupnosti, kongruentnih z današnjimi narodi, izkazal za iluzijo ali – še natančneje – kot projekcija sedanjosti na preteklost. Raziskovalci so prepričljivo zavrnili celo obstoj etničnih skupnosti, na katerih so temeljili tako rekoč paradigmatični in splošno priznani primeri nastanka narodov na temelju poprejšnje skupinske identitete. Potrebno je namreč poudariti, da modernisti v splošnem ne trdijo, da noben narod ni nastal iz poprejšnje skupnosti, torej s transformacijo predmodernih identitet, ampak le, da te za nastanek narodov niso nujno potrebne. Ernest Gellner je v znameniti warwiški debati z Anthonyjem Smithom odnos modernistov do etničnosti duhovito primerjal z razpravo o Adamovem popku. Sklenil je, da je ta sicer zanimiva, vendar nebistvena, saj lahko človek mirno živi tudi brez popka. In etničnost je za narode »kot popek. Nekateri narodi jo imajo, nekateri ne, v vsakem primeru pa ni nujna.« ⁸

Toda nove raziskave so pokazale, da niti primeri »popkov«, ki so jih priznavali nekateri modernistični »klasiki«, ne zdržijo kritičnega in na virih utemeljenega pretresa. Eric Hobsbawm je na primer omenjal možnost, da je obstoj etnične skupnosti pomembno olajšal nastanek grškega in judovskega pa tudi srbskega naroda, Ernest Gellner je vsaj nekaj kontinuitete dopuščal v grškem primeru. ⁹ Toda nedavno

⁴ Smith, *Nations and Their Past*.

⁵ Za koncizno definicijo etnosimbolizma gl.: Smith, *Ethno-symbolism*. Poleg tega predvsem: isti, *The Ethnic Origins*; Armstrong, *Nations before Nationalism*.

⁶ Özkırımlı, *The Nation as an Artichoke?*; Gellner, *Nations and Nationalism*, 56. Standardno branje je sicer: Hobsbawm in Ranger (ur.), *The Invention of Tradition*.

⁷ Malešević, »Divine Ethnies«.

⁸ Gellner, *Do Nations Have Navels?*, 366, 367.

⁹ Hobsbawm *Nacije in nacionalizem*, pogl. "Ljudski protonacionalizem", 58-97 in passim; Gellner, *Do Nations Have Navels?*, 369.

je Bratislav Pantelić pokazal, da je domneva o razvoju srbskega naroda iz srbske etnične skupnosti napačna, ker taka skupnost ni nikoli obstajala. Z analizo virov je zavrnil široko uveljavljene trditve, da naj bi to skupnost povezovali in motivirali mitični spomini na srednjeveško tradicijo, ki sta jih posredovali ljudska epika in pravoslavna cerkev. Nasprotno, je pokazal Pantelić, domnevno starodavni miti so se med prebivalstvo razširili šele v modernem času, in sicer s pomočjo šole in cerkve. Do podobnih rezultatov je neodvisno prišel tudi Siniša Malešević.¹⁰

Dominantno in državno podpirano interpretacijo, ki moderni grški narod vidi le kot nadaljevanje transhistorične skupnosti z antičnimi koreninami, je kot eden redkih – vendar prepričljivo – zavrnil Antonis Liakos. Ugotovil je, da je grški narod nastal kot posledica velikih sprememb ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja.¹¹ Na empirični ravni to tezo med drugim odlično potrjuje raziskava samopoimenovanj v dolgem časovnem loku. Pokazala je, da med antičnimi in modernimi Heleni še zdaleč ni kontinuitete, ampak so grško govoreči pisci do oblikovanja grškega nacionalizma na prelomu 18. v 19. stoletje v ogromni večini primerov – preko 95% – skupnost, s katero so se identificirali, poimenovali Romejci (*Romaioi*). Uporabljali so torej ime, ki je vključevalo celotno pravoslavno prebivalstvo Balkana, in sicer ne glede na njegovo jezikovno ali kulturno heterogenost.¹² Nazadnje velja omeniti še knjigo Shloma Sanda *Kako so izumili judovsko ljudstvo*, dekonstrukcijo morda najbolj znanega primera naroda, ki naj bi se razvil iz skupnosti z dolgo zgodovinsko tradicijo. Sand je pokazal, da je tudi ta zgolj retrospektivna iznajdba judovskih nacionalistov in torej še ena projekcija sedanjosti v preteklost.¹³

Misliva torej, da je dovolj argumentov za trditev, da narodi praviloma niso nadaljevanje starejših človeških skupnosti, ampak nov način njihovega organiziranja in delovanja. Zamišljeni so bili od konca 18. stoletja naprej in so se postopoma razvili v družbeno realnost. Pri tem se vse zamisli, ki so krožile, niso uresničile, toda ne zato, ker bi bile vnaprej obsojene na propad zaradi pomanjkanja etničnega temelja. Ne, uspeh ali neuspeh posamičnih zamisli, zmožnost njihovih propagatorjev, da oblikujejo nacionalno gibanje in postopno nacionalizirajo prebivalstvo, da torej iz intelektualnih domislekov naredijo v vsakdanu relevantno identifikacijsko kategorijo, je bila historično kontingentna, torej odvisna od številnih okoliščin. Med njimi so lahko bile tudi prej obstoječe identitete in na njih oblikovane skupnosti, toda te niso bile predpogoj uspeha. Le strinjati se je mogoče z izvrstnim grškim zgodovinarjem Paschalisom M. Kitromilidesom, ki je poudaril, da modernisti ne domnevajo, da so nacionalizem in moderni narodi nastali v »historičnem vakumu«.

¹⁰ Pantelić, *Memories of a Time Forgotten*; Malešević, *The Mirage of Balkan Piedmont*. V obširni analizi je modernost domnevno starodavnih spominov na "Staro Srbijo" nedavno prikazal Trifunović, *Memory of Old Serbia*.

¹¹ Liakos, *Historical Time*. Gl. tudi: isti, *The Construction of National Time*. Odlična študija intelektualnih transformacij, ki so omogočile zamisel grškega naroda, je: Kitromilides, *Enlightenment and Revolution*. Za celoten osmanski Balkan, gl. predvsem: Kitromilides, 'Imagined Communities' and the Origins, in Detrez, *Pre-national Identities in the Balkans*. Nekoliko starejši, vendar zelo informativen je članek: Chiro in Barkey, *States in Search of Legitimacy*.

¹² Kaplanis, *Antique Names*.

¹³ Sand, *Kako so izumili judovsko ljudstvo*.

Seveda se zavedajo, da je prebivalstvo v prednacionalnem obdobju uporabljalo različne govore, imelo različne navade in tudi »etnične zavesti«. Toda vse to – tudi etničnost – nacionalizmov ni odločilno določalo. Prav nasprotno, prej obstoječe etnične skupnosti je nacionalizem spremenil, na novo ustvaril ali uničil.¹⁴

Toda vsem navedenim raziskavam in argumentom navkljub prepričanje o pravilnosti etnicistične razlage nastanka narodov v historiografiji trdovratno vztraja. Vseh razlogov tu ne moreva podrobno analizirati, očitno pa je, da zgodovinarji niso imuni pred privlačnostjo namišljene dolge zgodovine lastne skupnosti; ta je sicer nadvse ljuba velikemu delu laične javnosti.¹⁵ Predvsem pa so zgodovinarji in drugi raziskovalci preteklosti v zadnjem stoletju in pol vložili veliko intelektualnega, simbolnega in tudi dejanskega kapitala prav v projekt konstruiranja dolge zgodovine lastnega naroda.¹⁶ Temu se marsikdo ne zna ali ne zmore odreči in zato še naprej vztraja pri interpretacijah, ki v svojem bistvu izhajajo iz prepričanja, da so narodi na svetu že dolgo, tako kot – je sarkastično pripomnil Ernest Gellner – Mount Everest.¹⁷

Takšno stanje velja tudi za velik del historiografije, ki se ukvarja s prostorom nekdanje Habsburške monarhije, in je zato posebno relevantna za razumevanje slovenskega primera. Zgodovinarji so sicer v zadnjih desetletjih procese oblikovanja narodov v marsičem osvetlili na novo, tako da jih danes razumemo bolje.¹⁸ Širšo veljavo je med drugim dobila teza, da nacionalizmi niso bili nujno v nasprotju s pripadnostjo Monarhiji, kar je Fran Zwitter trdil že pred desetletji.¹⁹ Še več, raziskave so pokazale celo, da je avstrijska država delovala kot pomemben vzvod širjenja in promocije nacionalističnih identifikacij. Z uradnim pripoznanjem obstoja partikularnih »narodov« (*Volksstämme*) in s postopnim popuščanjem in podeljevanjem koncesij nacionalističnim političnim gibanjem je pomembno prispevala k nacionalizaciji množic.²⁰ Pieter Judson, Tara Zahra in nekateri drugi so v inovativnih raziskavah hkrati opozorili na omejen domet nacionalizmov. Pokazali so, da so pomemben del prebivalstva motivirali in mobilizirali le v določenih situacijah, medtem ko je v drugih prevladal pragmatizem. Tudi v času buhtečih nacionalizmov zadnje četrtine 19. in začetka 20. stoletja so bile identifikacije prebivalstva torej situacijsko pogojene in fluidne.²¹ Te raziskave so le še dopolnile številne članke in

¹⁴ Kitromilides, *Paradigm Nation*, 28–29. Gl. tudi: Özkırmlı, *The Nation as an Artichoke?*, 342.

¹⁵ Schulze, *Država in nacija*, 101, 102. Gl. tudi: Geary, *Mit narodov*, 12.

¹⁶ Baar, *Historians and Nationalism*; Bak, Geary in Klaniczay (ur.) *Manufacturing a Past*; Berger in Lorenz (ur.) *Nationalizing the Past*; Evans in Marchal (ur.) *The Uses of the Middle Ages*; Geary, *Mit narodov*, 26–34; Hobsbawm in Ranger (ur.) *The Invention of Tradition*; Claire Norton (ur.) *Nationalism, Historiography and the (Re)construction of the Past*; Van Hulle in Leerssen (ur.), *Editing the Nation's Memory*.

¹⁷ Gellner, *Nations and Nationalism*, 49.

¹⁸ Za pregled novejših historiografij gl.: Cole, *Differentiation or Indifference?*

¹⁹ Zwitter, *The Slovenes in the Habsburg Monarchy*; Cohen, *Nationalist Politics*, 242, 243.

²⁰ Cohen, *Nationalist Politics*; Stourzh, *Ethnic Attribution*.

²¹ Zahra, *Imagined Noncommunities*; ista, *Kidnapped Souls*; Judson, *Guardians of the Nation*; Struve, *Polish Peasants*; Bjork, *Neither German nor Pole*; Bjork, Kamusella, Wilson in Novikov (ur.), *Creating Nationality*. Za ilustrativen slovenski primer gl.: Stergar, *National Indifference*. – Tak nov pogled so navdihnili teoretski prispevki sociologa Rogersa Brubakerja;

monografije, ki so potek nacionalizacije množic osvetlili na lokalnih primerih in pokazali vso kompliciranost teh procesov.²² Množica novih raziskav je navsezadnje omogočila nov sintetičen pogled na zgodovino Habsburške monarhije in njenih prebivalcev v zadnjem stoletju in pol njenega obstoja. V marsičem prelomen tekst Pietra Judsona je rezultat vseh teh historiografskih premikov in hkrati spodbuda za nove raziskave.²³

Kljub povedanemu pa v veliki meri še vedno drži, kar je pred dobrim desetletjem in pol v briljantnem članku zapisal ameriški zgodovinar Jeremy King: zgodovinarji nastanek narodov v habsburški srednji Evropi praviloma razumejo kot skoraj neizogibno posledico poprejšnjega obstoja etničnih skupnosti. Te naj bi predstavljale okvir za oblikovanje nacionalizmov, hkrati pa naj bi bila etnična identiteta eden ključnih mehanizmov za širjenje nacionalne. Češki narod naj bi se torej oblikoval kot transformacija češke etnične skupnosti, nemški kot transformacija nemške in tako naprej. King je takšno razumevanje prepričljivo zavrnil in pokazal, da je brez empirične podlage. Etničnost v času pred širjenjem nacionalizmov za mnoge prebivalce ni bila relevantna identitetna kategorija, ampak so se identificirali s poklicem, vero, krajem bivanja. Hkrati pa je bilo identitet, ki jih lahko imenujemo etnične, torej takšnih, ki temeljijo na verovanju v skupen izvor in skupno zgodovino, mnogo več kot je danes narodov.²⁴

Odkar je King objavil svojo analizo, se je položaj nekoliko spremenil, saj je izšlo nekaj del, ki nastanek narodov interpretirajo kot rezultat procesov, začelih v zadnjih desetletjih 18. stoletja, in ne kot z modernizacijo spodbujeno transformacijo starejših skupnosti. Ob tem so raziskovalci svojo pozornost usmerili tudi na neuspešne nacionalizme, saj ti omogočajo dober vpogled v dejavnike, ki so ključni za nastanek modernih narodov v Habsburški monarhiji.²⁵ Vendar pa vsem premikom navkljub (mnogokrat nereflektirani) etnicizem še naprej zaznamuje precejšen del historiografske produkcije. Kot dobro ilustrira formulacija Igorja Grdine, citirana v začetku te razprave, to velja tudi za slovensko zgodovinopisje. Tudi danes namreč prevladuje teza, da naj bi se slovenski narod razvil iz poprejšnje skupnosti z dolgo tradicijo. Igor Grdina tako trdi, da naj bi ta kot etnija s svojo kulturo obstajala od karolinške ali vsaj od otonske dobe, kar naj bi dokazovala lingvistična kontinuiteta in imensko gradivo.²⁶ Tudi za slovensko historiografijo torej v največji meri drži očitek, ki ga je zgodovinarjem Jugovzhodne Evrope namenila Claire Norton: njihove interpretacije odločilno oblikuje zgrešena domneva, da so današnje nacionalne

gl. predvsem *Ethnicity without Groups*. Ugotovitev, da je bil velik del prebivalstva še v času množične politizacije in dosežene visoke ravni pismenosti indiferenten do nacionalizma, seveda ni nepomembna niti, ko analiziramo predmoderne skupinske identitete.

²² Nekoliko eklektičen izbor je: Cohen, *The Politics of Ethnic Survival*; King, *Budweisers into Czechs*; Struve, *Bauern und Nation in Galizien*; Stauter-Halsted, *The Nation in the Village*; Himka, *Galician Villagers*; Almasy, *Wie aus Marburgern "Slowenen" und "Deutsche" wurden*.

²³ Judson, *The Habsburg Empire*.

²⁴ King, *The Nationalization of East Central Europe*.

²⁵ Gl. predvsem: Maxwell, *Choosing Slovakia*; Clewing, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung*; Kirchner Reill, *Nationalists Who Feared the Nation*.

²⁶ Grdina, *Slovenci*, 13.

skupnosti tako ali drugače vedno obstajale in so fenomen dolgega trajanja.²⁷

Hkrati pa sta v zadnjih letih izšli dve monografski študiji, ki slovenski narod razumeta kot nov, moderen fenomen. Avtorja, nemški zgodovinar Joachim Hösler in soavtor te razprave, sta si prizadevala pokazati, da se je ideja o slovenskem narodu oblikovala šele v začetku 19. stoletja, svojega nastanka pa ne dolguje poprejšnjemu obstoju slovenske etnične ali jezikovne skupnosti, temveč tedanjemu premisleku domačih izobražencev, ki so na domačo situacijo aplicirali v Evropi aktualne koncepte.²⁸ Obe knjigi nista bili sprejeti ravno z aklamacijo, kljub temu da predstavljeni argumenti v prid modernistične interpretacije nastanka slovenskega naroda po najinem mnenju niso bili ovrženi, precej verjetno pa so bili v poplavi vseh mogočih absurdnih očitkov preslišani.²⁹

Zato se nama zdi koristno znova odpreti vprašanje, ali se je slovenski narod razvil iz poprejšnje skupnosti približno enakega teritorialnega obsega, ali pa je nastal na novo, kot rezultat razmišljanja in delovanja sprva majhnih in nato številčnejših skupin. Želiva torej na nekoliko drugačen način in z nekaterimi novimi argumenti povedati, zakaj analiza nastanka slovenskega naroda potrjuje teoretska izhodišča modernizma, predvsem pa pokazati, da je teza o kronološki modernosti slovenskega naroda v današnjem pomenu tega izraza po najinem mnenju najprepričljivejša interpretacija razpoložljivih virov.

»Etnična skupina, ki se sama nima za etnično skupino, ne obstaja«

A kaj je pravzaprav etnična skupnost in kaj je etničnost? V slovenskem zgodovinoписju je to vprašanje redko zastavljeno, zgodovinarji praviloma operirajo z neizrečenimi definicijami. Toda kljub temu je očitno, da etničnost in na njeni podlagi oblikovane skupnosti razumejo kot fenomene, ki jih je mogoče zamejiti z zunanjim opazovanjem in torej z objektivnimi kriteriji. A v nadaljevanju bova poskusila pokazati, da je takšno razumevanje močno problematično, saj zanemarja ne pretirano nova do-gnanja ostalih družboslovnih oziroma humanističnih disciplin, pa hkrati metodološke in konceptualne preboje na področju zgodovinoписja, do katerih je prišlo onkraj milnega mehurčka slovenske zgodovinske stroke. Te bi slovensko zgodovinoписje v svojih konceptualnih in metodoloških nastavkih moralo reflektirati, ko se loteva pojasnjevanja preteklih etničnih identitet in kolektivnih načinov identificiranja.³⁰

²⁷ Norton, *Nationalism and the Re-Invention*, 79.

²⁸ Hösler, *Von Krain zu Slowenien*; Kosi, *Kako je nastal slovenski narod*.

²⁹ O absurdnih in znanstveno nepertinentnih obtožbah na straneh *Zgodovinskega časopisa* ne nameravamo razpravljati. V znanstvenem tisku in na ravni, primerni znanstveni diskusiji, je bila sicer doslej recenzirana samo Höslerjeva monografija. Pieter M. Judson je recenzijo objavil v *The American Historical Review* (113 (2008): 1620–1621), Janez Cvirn v *Zgodovinskem časopisu* (64 (2010), 491–494), Marija Wakounig pa v *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (Neue Folge, 57 (2009), 441–443).

³⁰ Seveda ta splošna sodba ne velja zmeraj in povsod. Izstopajoča izjema med slovenski-mi zgodovinarji je v zadnjih desetletjih v tem smislu zlasti Peter Štih. Gl. denimo Štih, Miti in stereotipi; isti, Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum; isti, Slovansko, alpskoslovansko ali

Na tem mestu bi zato želela opozoriti na dejstvo, da z rabo izrazov etničnost, etnija in etnična skupina stopamo v polje antropoloških konceptualizacij, raziskovalnih načinov, premislekov in opravljenih terenskih raziskav, ki se akumulirajo že vse od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej. In če torej sledimo tovrstnemu razumevanju etničnosti, potem smo primorani sprejeti, da podobno kot za nacijo tudi za etnijo oziroma etnično skupnost v splošnem velja naslednje: posamezne etnične skupnosti oziroma etnije preprosto ni mogoče nedvoumno določiti oziroma zamejiti s pomočjo domnevno objektivnih ter zmeraj in povsod validnih kriterijev. Kajti v polju antropološkega premisleka in delovanja nikakor ni več samoumevno, »da obstajajo ›ljudstva«, ›jeziki« in ›kulture« kot številni in definirani objekti». ³¹ Zdi se, da bi morali biti na to dejstvo še toliko bolj pozorni prav vsi, ki delujemo v slovenskem zgodovinopisju, saj, kot je že pred desetletji ugotavljal antropolog Robert Minnich, »/n/a nesrečo obstaja v srednji Evropi tako intelektualno izročilo, ki izhaja iz nekoliko nekritične podmene, da ljudje, jezik in kultura predstavljajo enakovreden odnos, da so neločljivi in soznačnice za narodnost/Volkstum«. ³²

Ko razmišljamo o etničnih skupnostih in ko se kot zgodovinarji trudimo poiskati njihovo prisotnost v virih, je potemtakem treba imeti v mislih, da je od konca šestdesetih let prejšnjega stoletja na področju socialne in kulturne antropologije prišlo do izoblikovanja popolnoma novega razumevanja tovrstnih fenomenov. Pojmi etnija (oziroma etničnost) in kultura so bili v tem času temeljito preiščeni in povsem na novo konceptualizirani. V toku tovrstnega premisleka je bila ovržena tudi ideja o sovpadanju in detajlnem prekrivanju partikularne etnije in specifične, njej pripadajoče kulture. Antropologi, kot prvi Fredrik Barth, so namreč prepričljivo pokazali, da kulturne razlike lahko nastopajo kot dejavnik razmejevanja etničnih skupnosti, vendar le, če jih kot take zaznajo pripadniki te skupnosti v interakciji z drugimi. ³³ Potemtakem zadnjega pol stoletja etnična skupina:

ni več razumljena kot človeška skupina, ki obstaja neodvisno od predstav, ki jih imajo njeni člani o njej, in jo je zato mogoče znanstveno identificirati in opisati neodvisno od tega, kaj si o tem mislijo prizadeti domačini. Natančneje, obstoj takih etničnih skupin je odslej sploh zanikan. Etnična skupina, ki se sama nima za etnično skupino, ne obstaja. Postopki identificiranja etnične skupine po »objektivnih« znakih (jezik, kultura, fenotip, genotip itn.) sodijo v poglavje *konstruiranja* ali *invencije* etnične skupine in s tem bolj v politiko kakor znanost etničnosti. ³⁴

Splošno sprejeta prepričanja, značilna tudi za velik del slovenskega zgodovinopisja, da se partikularne etničnosti prekrivajo s specifičnimi in objektivno dokazljivimi kulturami so torej kulturni konstrukt. ³⁵ Toda kaj pa je etnična identiteta in kako jo moremo opredeliti, če je ni mogoče definirati z objektivnimi atributi? Če torej sledimo rezultatom kulturne in socialne antropologije, je etnična identiteta rezultat transakcije:

slovensko?

³¹ Baskar, *Romantični nacionalizem*, 245.

³² Minnich, *Govoriti slovensko – biti Slovenec*, 4.

³³ Malešević, *The Sociology of Ethnicity*, 2, 3. Barthovo prelomno delo je uvodna razprava v zborniku *Ethnic Groups and Boundaries*.

³⁴ Baskar, *Romantični nacionalizem*, 255.

³⁵ Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, 121.

Procesi etnične identifikacije potekajo skozi razločevanje od drugih, torej *med* etničnimi skupinami in ne toliko znotraj njih. Katerega koli od navedenih elementov, ki so jih v znanosti tradicionalno imeli za objektivne identifikatorje etnije, človeška skupina v procesu etnične identifikacije lahko izpostavi kot etnični marker, ga kultivira in z njim sporoča svojo drugačnost, svojo kulturno različnost. Izhodišče preučevanja etnične identifikacije (in *per extensionem* etnogeneze) so torej domačinske identifikacije, domačinska razmejevanja sebe od drugih, domačinske prakse etničnega razlikovanja.³⁶

Etničnost gre zato razumeti kot »zaznan repertoar kulturnih razlik, ki postanejo socialno tako pomembne, da jih akterji gledajo kot neprehodne«. ³⁷ Podobno kot za nacionalne, potemtakem tudi za etnične identitete velja, da so mentalne konstrukcije in kot take, če tukaj uporabiva že precej zljajnano, a posrečeno Andersonovo besedno zvezo, zamišljene skupnosti. V njih ni skratka prav nič »naravnega« in vnaprej danega. Podvržene so spremembam in mogoče jih je menjevati. Za etnične identitete zato velja, kot je na podlagi zgodnjerednjeveške evidence opozoril Peter Štih, da niso »nekaj kar je človek posejal z materinim mlekom in kar ga je trajno zaznamovalo in opredelilo«. ³⁸ Tako etničnost navsezadnje razumejo tudi etnosimbolisti, ki etničnim vezem, mitom in simbolom – Smith jih rad imenuje *mythomoteurs* – pripisujejo tako pomembno vlogo v oblikovanju narodov. Etnija zanje ni nekaj, kar lahko opazovalec definira od zunaj, ampak »samodefinirana skupnost«. ³⁹

Zato meniva, da si močno zakoreninjene vnaprejšnje predstave o posebni slovenski etnični skupnosti ne smemo postaviti za metodološko izhodišče lastnih raziskav, torej kot izhodišče, ki ga lahko razumemo kot vrsto metodološkega nacionalizma, ⁴⁰ in ki se v raziskovalnih praksi največkrat kaže v obliki teritorialne zamejenosti lastnih raziskovalnih strategij na t.i. slovensko etnično ozemlje oziroma na prostor, ki mu konvencionalno pravimo »na Slovenskem«. ⁴¹ Nasprotno, to predstavo je treba z uporabo zgoraj opisanih spoznanj kritično premisliti in ugotoviti, ali je sploh skladna z viri. Poglejmo torej, kaj o slovenski etnični skupnosti pravijo viri, če za svoje izhodišče vzamemo *domačinske identifikacije, domačinska razmejevanja in domačinske prakse!*

Slovenska etnična skupnost

Naloga se zdi težka, saj je treba ugotoviti, kako so prebivalci na ozemlju današnje Slovenije in njene bližnje okolice, torej domnevnega »slovenskega etničnega prostora«, sebe opredeljevali v času, ko pismenost ni bila močno razširjena. Si jo pa lahko nekoliko olajšamo tako, da ne posegamo predaleč v zgodovino. Če je namreč posebna slovenska etnija kontinuirano obstajala od srednjega veka, potem je nedvomno obstajala tudi na prelomu iz 18. v 19. stoletje, torej tik preden se je pojavil slovenski nacionalizem in je identifikacija s »Slovenstvom« brez dvoma

³⁶ Baskar, Romantični nacionalizem, 255.

³⁷ Šumi, *Kultura, etničnost, mejnost*, 33.

³⁸ Štih, Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum, 228.

³⁹ Smith, *Ethno-symbolism*, 27.

⁴⁰ Podrobneje o metodološkem nacionalizmu in tipih mišljenja ter raziskovalnih strategijah, ki jih metodološki nacionalizem spodbuja Wimmer in Glick Schiller, *Methodological Nationalism*.

⁴¹ Kosi, O pogojenosti.

postala precej razširjena. To pa je že čas, ko je virov več. Poleg tega je to tudi čas, ki je ključen za preverjanje najine v uvodu predstavljene teze, in sicer da se moderni slovenski narod ni razvil iz slovenske etnične skupine, saj te v času njegovega nastanka sploh ni bilo. Če je torej v zadnjih desetletjih 18. in prvih desetletjih 19. stoletja v virih mogoče zaznati njen obstoj, potem najina teza pade, tudi če geneze te etnije izhajajoč iz razpoložljivih virov ne bi bilo mogoče postaviti v srednji vek.

Kaj torej o samoidentifikacijah pravijo viri? Na podlagi doslej opravljenih raziskav je po najinem mnenju mogoč le en sklep: velika večina prebivalstva, in sicer v vseh družbeni slojih, se ni imela za del slovenske etnične skupnosti, ki bi teritorialno vsaj pretežno korespondirala z mejami v 19. stoletju nastalega slovenskega naroda. Ne samo, da v virih ne bomo našli identificiranja s takšno skupnostjo, ampak so prevladujoče izpričane precej ozke, lokalne identifikacije. To je tudi v skladu z ugotovitvami o sočasnem stanju v drugih delih Evrope, o katerih bova nekaj povedala ob koncu tega poglavja.

Naj to svojo trditev podkrepiva z nekaj primeri. Za Koroško so raziskave Andreasa Moritscha in njegovih sodelavcev pokazale, da se je prebivalstvo pred prodorom modernih nacionalizmov – torej vso prvo polovico 19. stoletja – identificiralo predvsem lokalno. Ponekod je prevladovalo identificiranje z domačo vasjo, drugod so se domačini včasih identificirali tudi z nekoliko širše zamejeno skupnostjo, na primer s faro. Na podlagi tega Moritsch in sodelavci govorijo o obstoju vaške ali lokalne etnije (*Dorfethnos*, *Lokalethnos*).⁴² Njihove ugotovitve se v veliki meri skladajo z rezultati raziskav Teodorja Domeja. Z analizo ustanovitvenih pisem štipendijskih ustanov, ki so jih ob koncu 18. stoletja ustanavljali lokalni duhovniki, je ugotovil, da so štipendije praviloma namenjali najprej sorodnikom, nato kandidatom iz župnije ali nekaj sosednjih župnij, nazadnje pa je bil kriterij deželni izvor. Kandidati, ki niso prihajali s Koroške, so bili tujci in so bili izločeni.⁴³

Lokalne identifikacije seveda niso bile edine, saj v splošnem velja, da je relevantnost identifikacijskih kategorij situacijska. Ni presenetljivo, da so bile v stanovski družbi razmeroma pogosto relevantne predvsem identifikacije, temelječe na socialnem položaju. Prebivalci takrat niso bili vaščani te ali one vasi, ampak meščani ali kmetje, kajžarji ali gruntarji. Tudi jezik je lahko bil ločnica, vendar ne nujno.⁴⁴ Kadar pa je bil, so se na Koroškem slovensko govoreči domačini za razliko od romansko govorečih Lahov (*Uachi*) in nemško govorečih Nemcev (*Niuci*) imenovali Slovenci (*Suovenci*). Toda s tem izrazom so označevali lokalno skupnost, ki je komajda segala v sosednjo dolino, medtem ko na drugi strani Karavank živečih Kranjcev ni vključevala.⁴⁵ Podoben je primer iz Prekmurja, kjer se je domače prebivalstvo tudi imenovalo *Sloven* (množinsko *Slovenje*), a s tem spet označevalo prebivalstvo manjšega območja.⁴⁶ Primera lepo pokažeta, da obstoj imena sam po

⁴² Moritsch (ur.), *Vom Ethnos zur Nationalität*, 49, 82.

⁴³ Domej, O skupinski identiteti, 46, 47.

⁴⁴ Moritsch, *Vom Ethnos zur Nationalität*, 251.

⁴⁵ Moritsch, *Vom Ethnos zur Nationalität*, 49, 50.

⁴⁶ Kerec, *Prekmurska zavest*, 94. Gl. tudi: Jesenšek, *Začetki jezikovne*, 82–88.

sebi ne pove prav veliko, ampak ga je treba interpretirati v konkretnem historičnem kontekstu. A to je vprašanje, h kateremu se bova še vrnila.

Obstoj skupinskih identitet, ki dosegajo kvečjemu nivo dežele, in odsotnost vseslovenske pa potrjujejo tudi viri, ki ne prihajajo s periferije domnevnega slovenskega etničnega prostora. Zanimiva ilustracija moči lokalnih in deželnih identifikacij je recimo reakcija na mobilizacijo domobranstva in črne vojske v času vojne s Francozi leta 1808/9. Kot je opazil že Josip Mal, je bila propaganda sicer res napisana v slovenščini, vendar je apelirala na deželno pripadnost vojakov: Kranjci naj bi branili Kranjsko, Štajerci Štajersko. Da je bila odločitev propagandistov pravilna, je pokazalo ravnanje domobrancev in črnovojniki, ki so neradi odhajali čez deželno mejo, oziroma so od tam bežali domov. Štajerci tako svoje domovine niso želeli braniti na Kranjskem, ki je bila zanje »tuja dežela«. ⁴⁷ Valentin Vodnik, ki se je v tem obdobju že približal modernemu pomenu izraza Slovenec, je v predgovoru svojih *Pesmi za brambovce* (1809) slovensko govoreče brambovce sicer že nagovoril kot Slovence, a sami se očitno niso imeli za del takšne skupnosti.

Moč deželnih identifikacij v svojih spominih odlično ilustrira Janez Trdina, ko zapiše, da so »o Kranjcih in kranjski zemlji so govorili naši kmetje vselej z nekakim ponosom. Slovenije pa ni poznal nihče, še po imenu ne.« ⁴⁸ Trdinove trditve je sicer treba obravnavati previdno, toda to potrjujejo tudi mnogi drugi viri. Navsezadnje je tudi Jernej Kopitar v uvodu v svojo slovnico zatrjeval podobno, da se namreč ljudje na Kranjskem imenujejo Kranjci (Krajnci) in nikoli Slovenci. ⁴⁹ Še zgovorneje razkriva raznolikost samoopredelitev na prostoru, kjer naj bi v »prednacionalnem« obdobju domnevno prebivala slovenska etnična skupnost Pavel Josef Šafárik (1795–1861) v *delu Slovanský národopis* (1842):

Posebnih imen je tukaj obilo: poleg splošnega narodnega in zemljepisnega imena Slovenci na Ogrskem, Štajerskem in Koroškem, Štajerci na Štajerskem, Korošci na Koroškem in Kranjci na Kranjskem, se na Štajerskem pojavljajo tudi Pogorci ali Pogorjanci, ki prebivajo v hribih z imenom Pogorje, južno od Drave. Za prebivalce Goriškega, oz. hribovja južno od Mure, ki se imenuje Slovenske Gorice, se pojavlja poimenovanje Goričani. Najdemo tudi ime Poljanci, ki označuje a) Pomurce na ravnini od Radgone do Lotmerka in b) Podravce na Ptujski ravnini ob Dravi; pa tudi Haložani v Haložah, Pesničani ob reki Pesnici in Šavničarji ob Šavnici. Na Kranjskem so to Gorenjci, tj. na zgornjem Kranjskem (v Ljubljanskem okraju), Dolenjci na Dolenjskem, tj. na Spodnjem Kranjskem (v Novomeškem okraju), Notranjci pod planoto Kras, Pivčani ob reki Pivki in Vipavci ob reki Vipavi in v okolici istoimenskega mesta. Na Koroškem so to Ziljani ob reki Zilji, na Vlaškem pa Rezijani in Slavoniti, prvi ob reki Reziji, drugi pa v hribih v Furlaniji, itd. ⁵⁰

Prisotnost lokalnih in pokrajinskih ter deželnih identifikacij in odsotnost nekakšne trajne in stabilne nadregionalne slovenske etnične identitete sicer potrjujejo tudi starejši viri. Dovolj obširna analiza osrednjeslovenskih protestantskih besedil,

⁴⁷ Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, 49, 54–57.

⁴⁸ Trdina, *Spomini*, 40.

⁴⁹ Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache*, VI.

⁵⁰ Cit. pri Vinkler, *Pavel Josef Šafárik*, 94.

ki jo je opravil Gorazd Makarovič, je pokazala, da »so Trubarjevi *Slouenzi* jezikovni pojem, ki je daleč od današnje etnične vsebine tega pojma, ki jo je ustvarila slovenska narodna zavest«. ⁵¹ V izvrstni raziskavi pa je Boris Golec pokazal, kako se je po obsežnih osmanskih osvojitvah v 16. stoletju, ki so spodbudile postopno imensko kroatizacijo prebivalstva današnje severozahodne Hrvaške, tudi na obrobni delih današnjega slovenskega ozemlja začelo pojavljati hrvaško ime. Hrvati se v virih največkrat omenjajo na področju Bele krajine, ime pa se pojavi tudi na področju Kostela, v predelih Štajerske in v Prekmurju. ⁵²

Raba hrvaškega imena je ponekod zamrla šele na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Prav do tedaj je na jezikovno podobo južne Štajerske pomembno vplivala hrvaška kajkavščina. V 18. stoletju je bil to književni standard tamkajšnje katoliške cerkve. Ko ga je nadomestil samostojen vzhodnoštajerski knjižni jezik, je bil ta še vedno pod močnim vplivom kajkavščine. In celo ko so se nekateri lokalni izobraženci v začetku 19. stoletja začeli zavzemati za približevanje vzhodnoštajerskega knjižnega jezika osrednjeslovenskemu, so drugi zagovarjali samostojni razvoj, manjšina pa močnejšo naslonitev na hrvaško kajkavščino. Tudi na nivoju književnega jezika potemtakem velja, da viri ne izpričujejo vseslovenske kontinuitete, temveč prisotnost pokrajinskih standardov: poleg osrednjeslovenskega in vzhodnoštajerskega je bil zelo živ tudi prekmurski, ki je bil v uporabi vse do začetka 20. stoletja. ⁵³

Navsezadnje pa lokalnost identitet potrjujejo antropološke raziskave večinskega kmečkega prebivalstva. Te vse do danes kažejo veliko heterogenost mitologije, materialne kulture, obredov itn., prek katerih so se izražale identitete lokalnih agrarnih skupnosti, in sicer kljub poskusu poenotenja v enotno nacionalno kulturo. ⁵⁴ Ta se je – kot drugod – v največji meri izoblikovala šele v 19. in 20. stoletju, in sicer v procesu t.i. nacionalizacije kulture, torej v procesu načrtnega in s strani nacionalističnih aktivistov in države podprtega kulturnega poenotenja ozemlja (bodočih) nacionalnih držav. Bila je nasledek nacionalne apropiacije obstoječih ali v preteklosti zaznanih kulturnih praks, ki je tem praksam dala nov, nacionalni pomen in značaj. ⁵⁵

V virih torej prevladujejo lokalne identifikacije in identifikacije z deželo, poleg tega pa se pojavlja tudi samopoimenovanje z imenom Slovenec v različnih variantah. Toda to se ne uporablja za označevanje skupnosti, ki bi vsaj približno

⁵¹ Makarovič, *Ko še nismo bili*, 55. Pregledno gl. Kosi, *Kako je nastal slovenski narod*, 43–48. Kritično o slovenski nacionalni zgodbi »o rojstvu avtonomnega in enotnega slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju« Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*, 37–38. Ključna analiza medijske reprezentacije slovenskega protestantizma in njegove vloge pri reprodukciji slovenskega nacionalnega občestva Mihelj, *Protestantizem in slovenski nacionalizem*. – Obstaja tudi drugačna, najbrž še zmeraj prevladujoča razlaga Trubarjeve vloge pri konstituciji moderne slovenske nacionalne ideje. Po mnenju Igorja Grdine, denimo, je tako Trubar »mož, ki je v slovensko zgodovino zapisan kot veliki začetnik«. Grdina, *Pripadnosti in identitete*, 13.

⁵² Golec, *Nedokončana kroatizacija*.

⁵³ Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*, 17, 18, 41–46 in passim.

⁵⁴ Minnich, *Socialni antropolog o Slovencih*, pogl. "Kmetje – protagonisti slovenske zgodovine", predvsem 132–136.

⁵⁵ Csáky, *Culture as a Space of Communication*, 193–194.

korespondirala z modernim slovenskim narodom. Zato lahko sklenemo le, da na podlagi analize samoidentifikacij prebivalstva v času pred prodorom slovenskega nacionalizma ni argumentov za sklep o obstoju slovenske etnične skupnosti kot realnega družbenega fenomena.⁵⁶ V virih pred začetkom 19. stoletja namreč ni mogoče najti primerov identifikacije s skupnostjo, ki bi se teritorialno v dobršni meri pokrivala s teritorijem, ki so ga za slovenskega sredi 19. stoletja razglasili slovenski nacionalisti. Možnosti za nove raziskave je tu sicer še precej, vendar je mogoče dvomiti, da bodo prinesle bistveno drugačne rezultate. Naj poudariva tudi, da najin sklep niti ni povsem nov, saj so se do zelo podobnih že dokopali najboljši poznavalci tega obdobja. Teodor Domej, njegove raziskave sva že omenila, je tako nedavno zapisal, da v času, ki ga tu obravnavava, »o nadpokrajinski zavesti, ki bi povezovala prebivalstvo istega /.../ jezika v »namišljeno skupnost«, še ne moremo govoriti.«⁵⁷ Opozoriti pa želiva tudi na misel Frana Zwittera iz njegove razprave o Linhartu in njegovem času: »V formulacijah kakor *Kranjci inu Slovenci*, pisanju knjig, ki so namenjene vsem notranjeavstrijskim deželam, se brez dvoma pripravlja pot do zavesti slovenske celokupnosti, a do čisto zavestne formulacije tega principa ni prišlo.«⁵⁸ Misliva, da Franu Zwitteru ne bova naredila krivice, če citirano misel razumeva kot zanikanje obstoja slovenske etnične skupnosti kot skupnosti, ki se zaveda same sebe.

Vprašajmo pa se tudi, ali bi sploh lahko bilo drugače? Mehanizmi za obstoj in vzdrževanje obsežnejših skupnosti, ki povezujejo ljudi, ki se med seboj ne poznajo, so z redkimi izjemami nastali šele v modernem času (šola, tisk, časopisje, množične organizacije itn.), zato takšne skupnosti pred tem niso mogle obstajati. Prebivalstvo na prostoru današnje Slovenije v tem smislu pač ni moglo biti in tudi ni bilo nekakšna izjema. Če torej ne zaidemo v metafiziko, lahko sklenemo le, da v času pred nastankom obveznega šolstva in razširitvijo pismenosti občutek pripadnosti skupnosti, ki bi zajel prebivalstvo na tako širokem področju, kot ga danes naseljuje slovenski narod, sploh ni bil mogoč. Kot prepričljivo ugotavlja Robert Minnich, so se prebivalci različnih slovensko govorečih skupnosti za Slovence začeli opredeljevati, šele ko – in če – je uporaba standardne slovenščine postala potrebna in koristna. Z zgotovitvijo v nacionalnem jeziku izvajanih aktivnosti države je za večino prebivalstva »identifikacija s tako veliko nadlokalno kolektiviteto, kot je nacija, [postala] življenjskega pomena.«⁵⁹ Toda kjer se to ni zgodilo ali se je dogajalo le sporadično, torej v t.i. zamejstvu, se govorci slovenskih vernakularjev le v manjši meri identificirajo kot Slovenci ali pa sploh ne.⁶⁰ Kljub temu, da na primer prebivalci vasi Ukev v Kanalski dolini v mnogih situacijah uporabljajo govor, ki bi ga zunanji opazovalec prepoznal kot slovenščino, med slovenske govore pa bi

⁵⁶ O samorazumevanju nekaterih intelektualcev in postopnem opuščanju deželnih in lokalnih kolektivnih identifikacij ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja gl. Kosi, *Kako je nastal slovenski narod*, 236–258.

⁵⁷ Domej, Načrt za organizacijo šolstva, 21.

⁵⁸ Zwitter, Linhartova doba, misel in delo, 90.

⁵⁹ Minnich, *Socialni antropolog o Slovencih*, 136.

⁶⁰ Minnich, *Socialni antropolog o Slovencih*, 138, 139.

ga uvrstil tudi jezikoslovec, ga večina domačinov nima za slovenščino. Še manj pa se imajo prebivalci Ukev za Slovence. Njihova identiteta je predvsem lokalna, se pa vsaj nekateri še vedno čutijo povezane s Koroško, ki ji je Kanalska dolina pripadala do konca 1. svetovne vojne.⁶¹ Takšno stanje je seveda rezultat odsotnosti institucij slovenske države, nacionalističnih organizacij in šolnikov, ki bi delovali kot propagatorji slovenskega nacionalizma.

Zato se na tem mestu kar ponuja primerjava s širjenjem nacionalne identitete med grško govoreče prebivalstvo Osmanskega cesarstva po ustanovitvi neodvisne grške države leta 1829. V Solunu je recimo grško srednjo šolo nadzorovala in organizirala Grčija, kar je neposredno vplivalo na širjenje grškega nacionalizma.⁶² Podobno se je dogajalo v vseh grško govorečih skupnostih ali celo pri skupnostih v Mali Aziji, ki so sicer bile podrejene patriarhatu s sedežem v Konstantinoplu, a niso več govorile grško. Grški nacionalizem se je skoraj brez izjeme prijel le tam, kjer so kot učitelji in kot zdravniki delovali diplomanti atenske univerze, drugod pa se je še v 20. stoletje ohranila zavezanost ortodoksni cerkvi in (vsaj) sprijaznjenost z osmansko državo.⁶³ Kulturna podobnost torej sama po sebi ni pripeljala do identifikacije z grštvom, to se je zgodilo šele pod vplivom delovanja grških nacionalističnih aktivistov. Kjer pa teh ni bilo, so se ohranile tradicionalne lokalne identitete in kvečjemu občutek pripadnosti romejski skupnosti, torej skupnosti pravoslavnih kristjanov.

Tudi sicer se nama zdi koristno slovenski primer umestiti v širši kontekst, saj ni prepričljivih razlogov, da bi ga imeli za izjemnega. Zato je treba na tem mestu poudariti naslednje: v času pred vzpostavitvijo množičnih institucij moderne države, so bile identitete velike večine prebivalstva lokalne ali kvečjemu pokrajinske – seveda pa tudi poklicne ali verske – celo tam, kjer je obstajala dolga državna tradicija in se je pomemben del elit v mnogih situacijah identificiral z državo. V prelomni študiji, ki jo je povedno naslovil *Peasants into Frenchmen*, je Eugen Weber pokazal, da se je identifikacija s Francijo zares prijela šele globoko v drugi polovici 19. stoletja, in to po nekaj desetletjih sistematičnih državnih prizadevanj.⁶⁴ Mnogi zgodovinarji so polemizirali z Webrovimi tezami in pod vprašaj sta bili postavljeni tako kronologija kot metoda širjenja nacionalne zavesti, toda temeljna ugotovitev je ostala. V obdobju pred širjenjem nacionalizma je imela večina prebivalstva Francije lokalne zavesti in nekakšna francoska etnična skupnost ni obstajala.⁶⁵ To so potrdile tudi študije drugih delov Evrope, ki jih je spodbudila objava Webrove knjige. Za ilustracijo stanja lahko navedeva primer iz bližnje soseščine, ki na zelo podoben način opozarja na dominantnost in vztrajnost lokalnih identitetnih skupnosti tudi v dobi nacionalizma in nastajanja modernih nacij. Pieter Plas je na podlagi analize etnografskega vprašalnika Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti iz leta 1899 ugotovil, da se je prebivalstvo dalmatinskega zaledja takrat

⁶¹ Minnich, *Socialni antropolog o Slovencih*, 93–95, 120.

⁶² Mazower, *City of Ghosts*, 220, 221.

⁶³ Kitromilides, »Imagined Communities« and the Origins, 173sl. Gl. še: Bonidis, Palaskas in Balabani, *Nationalism and Education*.

⁶⁴ Weber, *Peasants into Frenchmen*.

⁶⁵ Cabo in Molina, *The Long and Winding Road of Nationalization*.

identificiralo s pravoslavno ali katoliško vero, domačo vasjo in regijo. Prav nikoli pa se niso opredelili za Srbe ali Hrvate!⁶⁶

Raziskave starejših obdobij takšno podobo le utrjujejo. Tudi tam, kjer so – za razliko od prostora današnje Slovenije – obstajali vsaj rudimentarni mehanizmi za vzpostavljanje nadregionalnih identitet, so te zajele le manjši del prebivalstva. Za ilustracijo in kot zanimiv primer lahko omenimo srednjeveško Skandinavijo, kjer se je večina prebivalstva identificirala z ožjimi *patriae*, in v tem vztrajala tudi v obdobjih, ko so že nastala obsežnejša nadregionalna kraljestva, na katera se je vezala identiteta pismene manjšine.⁶⁷

Ta primer potrjuje stališče, ki sva ga zapisala zgoraj, da se namreč nadregionalne identitete izjemno težko vzpostavijo, če ne obstajajo mehanizmi za njihovo propagiranje in reproduciranje. Domnevna etnična skupnost Slovencev pa teh mehanizmov pred 19. stoletjem nedvomno ni imela. Tu ni bilo ne kraljestva Slovenija, niti v tradiciji ne, ne posebne slovenske cerkve, ne česarkoli podobnega. Na podlagi česa naj bi se torej vzpostavila slovenska etnična skupnost? Katera kulturna specifika naj bi omogočila vzpostavitev etnične meje, ki je – kot so pokazali kulturni antropologi – ključni element etničnosti? Da to ni bil jezik, bova poskusila pokazati nekoliko kasneje. Tu pa le še dodajva retorično vprašanje: bi nacionalizacija prebivalstva v drugi polovici 19. stoletja res potekala tako počasi in obotavljivo, če bi prebivalstvo že prej imelo slovensko etnično zavest? O tem, da je potekala počasi in obotavljivo, pa ni nobenega dvoma, saj to potrjujejo številne raziskave in dosegljivi viri.

Naj na tem mestu to trditev opreva na poveden primer. Leta 1862 je v ljubljanski čitalnici kot slavnostni govornik nastopil Janez Bleiweis in v svojem govoru ostro napadel jastrebe, ki »prifrfrajo od vseh strani, in z besedo in pismom mesarijo ubogi narod slovenski in jezik njegov,« ter pri tem trdijo: »Krajnci smo, ne pa Slovenci – »krajnska je naša špraha, ne pa jezik slovenski – besedi »Slovenec« in »slovenski jezik« ste le skovane, nove imeni od panslavistov, separatistov in Bog vé kakšnih – *istov* še!« Da bi ovrgel tovrstna zatrjevanja je zato Bleiweis v nadaljevanju na dolgo in široko popisal, v okviru katerih obstoječih političnih enot leži »slovenska zemlja, ktera je, gledé na *narod*, dežela ena,« ter sklenil, da »krajnska dežela tedaj je le en kos slovenske zemlje, kterege so stari očaki Slovani morebiti zato *Krajno – Krajnsko* imenovali, kjer na *kraji*, na meji laške dežele stoji. /.../ Slovenci smo tedaj na *Kranjskem, Koroškem, Štajarskem, Goriškem, Tržaškem* itd. Vsi smo sinovi ene matere Slovenije, vsi imamo edini jezik, ki se ne more imenovati ne krajnski, ne štajarski, ne koroški, ne goriški, ne istrški, ampak *slovenski jezik*.«⁶⁸

Bleiweisov javni nastop se v ničemer bistvenem ne razlikuje od skorajda neobvladljive množice podobnih govorov, pamfletov, časopisnih člankov, s katerimi so slovenski nacionalisti v drugi polovici 19. stoletja agitrali med prebivalstvom, povečini ruralnim, za katerega so verjeli, da je slovensko, pa četudi se samo na

⁶⁶ Plas, Voicing Folk for the Academy, 2244–2272.

⁶⁷ O tem, z nekoliko problematično terminologijo: Jakobsson, Defining a Nation.

⁶⁸ Bleiweis, Slovenski jezik pa »kranjska špraha«.

tak način ni razumelo. Vsebina Bleiweisovega govora potemtakem zelo jasno sugerira, da predstava o posebni slovenski nacionalni identifikaciji, torej o tem, kaj da pomeni biti Slovenec, in kje da prebiva slovenski narod, v drugi polovici 19. stoletja med prebivalstvom, za katero se je verjelo, da je slovensko, nikakor ni bila docela razširjena in splošno sprejeta. In očitno so bili v tem času na današnjem slovenskem ozemlju še zmeraj zelo živi tudi popolnoma drugačni načini kategoriziranja prebivalstva v posamezne skupnosti. Potrebni so bili torej izjemno veliko intelektualnih, političnih, kulturnih in tudi materialnih prizadevanj, da bi se socialna realnost uskladila s pričakovanja in težnjami nacionalistov; da bi moderni nacionalno pogojeni občutki in izrazi kolektivne pripadnosti zamenjali poprejšnje lokalne, regionalne in deželne načine identificiranja. Seveda pa v tovrstnih prizadevanjih slovenski nacionalisti niso bili nikakršna izjema. Kot opozarja Pieter M. Judson, je bilo v Habsburški monarhiji druge polovice 19. stoletja veliko nacionalistov, a hkrati obstaja le malo dokazov, da so obstajali tudi množični narodi, v imenu katerih so govorili.⁶⁹

Vprašanje, ki bi si ga veljalo postaviti na tem mestu, je zato takšnole: zakaj je bilo treba, denimo, v drugi polovici 19. stoletja na različne načine agitirati in razsvetljevati predpostavljeno slovensko prebivalstvo o njihovi resnični nacionalni pripadnosti, če naj bi bilo vse določeno in usojeno že več stoletij pred začetkom dejanskega oblikovanja slovenske nacionalne skupnosti? Očitno zato, ker nobena od idejnih podmen, na katerih od 19. stoletja naprej temelji razumevanje slovenske nacionalne pripadnosti oziroma kolektivne identitete, v poprejšnjih obdobjih ni obstajala.

Slovensko nacionalno mišljenje pred koncem 18. stoletja: realnost ali fikcija?

Viri, primerjalne raziskave in teorija torej govorijo o tem, da samozavedajoča se slovenska etnična skupnost pred sredo 19. stoletja ni obstajala. V obdobju pred razširitvijo slovenskega nacionalizma so med ljudstvom in intelektualci izrazito prevladovali ozke, lokalne, pokrajinske oziroma deželne identitete. Seveda poleg prav tako izrazito relevantnih stanovskih, poklicnih in verskih. Hkrati pa seveda ni mogoče zanikati, da se v pisnih virih več stoletij pojavlja (samo)oznaka Slovenci. Je torej mogoče trditi vsaj to, da je v tankem pismenem sloju obstajala predstava o posebni skupnosti, ki so jo poimenovali s tem imenom, in ki je teritorialno korespondirala z današnjimi slovenskimi mejami? Povedano drugače: se je vsaj med izobraženci oblikovalo slovensko nacionalno mišljenje, če uporabiva izraz Joepa Leerssena, če že identifikacija s slovenstvom ni zajela večine prebivalstva?⁷⁰

⁶⁹ Judson, *Do Multiple Languages*, 61–65.

⁷⁰ Leerssen je v imenitni študiji raziskal zgodovino predstave, da so ljudje razdeljeni na jasno razločljive in s specifičnimi kulturnimi značilnostmi zaznamovane skupnosti domnevno skupnega izvora. Imenuje jo nacionalno mišljenje (*national thought*) in opozarja, da pojav ni enak nacionalizmu. Leerssen, *National Thought*.

Pri tem se je seveda potrebno zavedati, da potencialni obstoj nacionalnega mišljenja med – recimo jim – izobraženci, samoumevno še ne potrjuje obstoja posebne slovenske etnične skupnosti. Že navedeni skandinavski primer lepo kaže, da predstave tankih pismeni slojev ne ustrezajo nujno predstavam večine prebivalstva. Tu torej velja slediti opozorilu Stephena Greenblatta, da je avtomatično enačenje reprezentacij z realnostjo tako teoretska zmeta kot praktična napaka.⁷¹ Interpretacije in sklepi o identitetnih kategorijah nepismene večine morajo torej predvsem temeljiti na virih, ki o tem govorijo, in ne na transponiranju identitetnih kategorij, ki jih najdemo v tekstih, na celotno prebivalstvo. Ne trdimo, da analiza diskurzivnih konstrukcij v tekstih nikoli nič ne pove o identitetah, relevantnih izven njih, toda gotovo moramo biti pri sklepanju zelo previdni. Navsezadnje o tem zelo dobro priča primer tega, čemur je Reinhard Lauer rekel ilirski ideologem. Med izobraženci Zahodnega Balkana, in v Evropi nasploh, je bilo namreč več stoletij živo prepričanje, da so Južni Slovani potomci Ilirov in s tem avtohtono prebivalstvo regije ter jasno razmejena skupnost – ilirski narod. Toda med večino prebivalstva so takšne predstave imele zelo omejen odmev.⁷² Obenem je Patrick J. Geary na poznoantičnih in zgodnj srednjeveških primerih pokazal še, kako je včasih identičen etnonim v različnih obdobjih označeval povsem različne skupnosti, kar je lahko ustvarilo vtis o obstoju kontinuitete, četudi je v vmesnem času v družbeni organiziranosti prišlo do korenitega preloma. Imena ljudstev so se potemtakem, ugotavlja Geary, uporabljala »kot posode, katerih vsebina se je s časom spreminjala«.⁷³

Kako se je potemtakem v preteklosti uporabljal etnonim Slovenec? In kako se je pomen tega izraza spreminjal skozi čas? Razpoložljivi viri govorijo o tem, da je začel izraz Slovenec dobivati svoj današnji pomen, ko z njim označujemo pripadnike slovenskega naroda, nekako na prelomu iz 18. v 19. stoletje.⁷⁴ Kronološko najzgodnejše primere tiste rabe izraza Slovenec, ki dandanes na področju vsakdanje govornice in pravnih formulacij povsem dominira, namreč lahko zasledimo šele v delih Antona Tomaža Linhartarja (1756–1795) in Jerneja Kopitarja (1780–1844). Predstava modernega slovenskega naroda se je potemtakem v etnonimu Slovenec akumulirala od konca 18. stoletja naprej. V prvem obdobju moderne rabe se je ta izraz uveljavljal predvsem med jezikoslovci. Ti so ga uporabljali za poimenovanje govorcev slovenskega jezika v Kopitarjevem pomenu te besede, s čimer se je nekako do srede 19. stoletja že docela izoblikovala ideja o tem, kaj je slovenski narod, katero prebivalstvo velja k tako zamišljeni skupnosti prištevati, ter do kod se v teritorialnem smislu razprostira prostor slovenske poselitve. Z razmahom srednjeevropskih etnolingvističnih nacionalizmov pa je izraz sočasno začel dobivati tudi politični pomen. Slovenci kot celota, torej kot slovenski narod, so bili tako v predstavah in eksplikacijah slovenskih nacionalistov od leta 1848 naprej razumljeni kot politična skupnost. Kot govorci (Kopitarjevega) slovenskega

⁷¹ Cit. pri Dursteler, *Venetians in Constantinople*, 21.

⁷² Lauer, *Genese und Funktion*; Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*; ista, *Rethinking Balkanism*; ista, *Indetermi-Nation*; Zwitter, *Postanek političnega ilirizma*.

⁷³ Geary, *Mit narodov*, 132.

⁷⁴ Makarovič, *Ko še nismo bili*, 64

jezika so Slovenci odslej vse bolj veljali za pripadnike slovenskega naroda, kar je zelo kmalu po v letu 1848 formuliranih prvih slovenskih nacionalnih programih priznala tudi avstrijska oblast oziroma cesar osebno. In prav v imenu Slovencev kot politične skupnosti, kot enega od narodov, živečih pod habsburškim žezlom, so zato nacionalno-slovensko naravnani politiki na različnih ravneh političnega delovanja agitirali za čim večjo politično avtonomijo na eni in jezikovne svoboščine na drugi strani.⁷⁵

Izhajajoč iz razpoložljivih virov se potemtakem ponuja precej trden sklep, da pred koncem 18. stoletja niti v tankem pismenem sloju ni obstajala predstava o posebni skupnosti, ki bi teritorialno korespondirala z današnjimi slovenskimi mejami in za katero bi bila izpričana raba etnonima Slovenec. Začetki slovenskega nacionalnega gibanja potemtakem niso temeljili na že izoblikovanih predstavah o obstoju Slovencev kot specifične slovenske etnične skupnosti, na osnovi katere bi se potem artikuliralo politično delovanje v imenu in za slovenski narod. Prav nasprotno, moderna vsebina pojma, ki ga izraža in evocira označevalec Slovenec, je nastala natanko v kontekstu razmaha srednjeevropskih etnolingvističnih nacionalizmov 19. stoletja. Seveda pa so bile v času neposredno pred izoblikovanjem moderne vsebine etnonima Slovenec v rabi tudi alternativne opredelitve izraza. Kot je bilo na posameznih primerih že velikokrat pokazano, je v splošnem mogoče ločiti med ozko pokrajinskimi rabami, na katere sva že opozorila, na eni strani in širšo rabo izraza Slovenec za poimenovanje vsega slovanskega prebivalstva na drugi.⁷⁶ Uporabljal pa se ni samo na področju današnje Slovenije, ampak tudi drugod. Dolgo je bil na primer kot samoidentifikacija v rabi na delu današnje Hrvaške.⁷⁷ Ni pa imel izraz pomena, ki ga ima danes.

Tudi ko se ob prelomu 18. v 19. stoletje začne uveljavljati moderen pomen izraza Slovenci, ta ni takoj prevladal. Stara pomena sta bila namreč še vedno v uporabi. Linhart je tako v svojem *Poskusu* uporabljal izraz Slovenec tudi za (samo) označbo celotnega slovanskega življa.⁷⁸ Anton Martin Slomšek je v predmarčnem času izraz Slovenci uporabljal tako za opredeljevanje govorcev slovenskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem,⁷⁹ kakor tudi za označevanje Slovanov kot celote: »Slovenzi, alj Slovjani, flavno veliko ljudftvo, fo bili she v' starih zhařih imeniten mogozhen narod. V' Evropi, v' Asji ino nekoljko v' Ameriki fo Slovenzi domá, ino ni ljudftva, ki bi po tako lhirokim prebivalo; po pravizi se rezhe, de v' njih deshelah fonze k' boshji gnadi ne gre.«⁸⁰ Podobno je Teodor Domej ugotovil v zvezi s Prešernom, ki je uporabljal pojme »slovenski«, »slovenstvo«, »slovensčina«,

⁷⁵ Pregledno Kosi, *Kako je nastal slovenski narod*, 233–360; Hösler, *Von Krain zu Slowenien*. O razmejevanju »slovenskega« in »hrvaškega« Zajc, *Kje se slovensko neha*. O začetkih rabe izraza Slovenec kmalu po izidu Kopitarjeve *Slovnice* v Kidrič, *Dobrovský*, 156. O Linhartovi konceptiji zgodovine Štih, Linhart kot zgodovinar; Zwitter, Linhartova doba.

⁷⁶ Kidrič opozarja, da je bil izraz Slovan uveden v slovenski jezik pod vplivom Dobrovskega. Kidrič, *Dobrovský*, 157.

⁷⁷ Rotar, *Viri Trubarjevega poimenovanja*; Petrić, *Tko su »Slovenci«*.

⁷⁸ Linhart, *Poskus zgodovine*, 240.

⁷⁹ Kovačič, *Slomšek o pouku*, 6. Nav. tudi v Domej, *O skupinski identiteti*, 59.

⁸⁰ Slomšek, *Shivljenja šrezhen pot*, 285–286.

›Slovenec«, ›Sloveni« v več pomenih in nedosledno. Pokrivajo lahko vsebinsko polje, kakršno imajo besede danes, deloma pa širše. V nekaterih primerih ni povsem jasno, kaj oziroma koga ima Prešeren v mislih, ali Slovence ali Slovane in njihov jezik«. ⁸¹ Po drugi strani se je izraz tudi v 19. stoletju še zmeraj uporabljal v ozko regionalnem pomenu. Nazorno to lahko pokaževa s primerom Petra Dajnka. Slovníčar in pomemben zagovornik samostojnega vzhodnoštajerskega književnega jezika se je imel na eni strani za Slovana in na drugi za Slovenca, pri čemer je ta izraz rabil v izrazito krajevnem smislu – vsaj tako lahko razberemo iz predgovora k njegovi slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache: Ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniß für Slowenenen*, v katerem je kot »naše slovanske sosedo«, ki resda razumejo »naše narečje«, navajal Kranjce, Korošce in Hrvate. ⁸²

Skratka, tako na nivoju identitet prebivalstva kot tudi intelektualnih predstav lahko iz virov razberemo, da se ideja o obstoju posebne slovenske skupnosti, ki je teritorialno kongruentna z modernim slovenskim narodom, začne na novo razvijati šele na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Pred tem je ni bilo, slovenska etnija ni kontinuirano obstajala od karolinških časov, in zato tudi ni mogla biti osnova za nastanek in razvoj modernega slovenskega nacionalizma. Slovenski primer se torej povsem ujema tako z modernimi zgodovinskimi študijami nastanka drugih narodov v habsburški Srednji Evropi, kot tudi s teoretskimi premisleki.

Nazaj k objektivnim znakom: jezik

Ker v slovenskem zgodovinopisju obstaja očitna tendenca zamejevanja slovenske etnične skupnosti z (bolj ali manj implicitnim) sklicevanjem na argument, da naj bi posameznice in posamezniki pripadali tej skupnosti že zgolj zato, ker govorijo specifični, tj. slovenski jezik, se morava kljub prepričanju, da je to metodološko neproduktivno, na koncu osredotočiti še na vprašanje jezika in njegove morebitne vloge pri oblikovanju etničnih skupnosti.

Očitno je namreč, da nekateri jezikoslovci trdijo, da v preteklosti na podlagi svojih rekonstrukcij zgodovine jezika vendarle zaznavajo neko specifično slovensko skupino, četudi se ta, kot priznavajo sami in kot sva že pokazala, kot celota do 19. stoletja ni dojemala kot taka. Na tak način bi bilo mogoče razumeti tudi vsebino razprave, ki sta jo v *Zgodovinskem časopisu* pred časom objavila Marc Greenberg in Marko Snoj. ⁸³ Kot pojasnjujeta, namen primerjalnega ali zgodovinskega jezikoslovnega raziskovanja ni rekonstrukcija etnij, kajti »jezik in etnija nista nujno sinhrono povezana,« čeprav po drugi strani velja, da »pojavitve jezika ni mogoča brez skupnosti dveh ali več posameznikov,« saj se jezik »lahko v določenem času veže na poljubno število identitet, a skupna jezikovna inovacija zahteva skupnost,

⁸¹ Domej, *Dunaj in Koroška*, 419.

⁸² Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache*, III–IV.

⁸³ Snoj in Greenberg, O jeziku. – Razprava je sprva nastajala kot odgovor na Štih, Slovanško, alpskoslovansko ali slovensko?

v kateri nastane.«⁸⁴ Tovrstne skupnosti se v jezikoslovju, tako avtorja, označujejo z izrazom skupnosti prakse, pri čemer naj bi šlo za »oblike skupinske identitete, ki jih zaznamujejo empirično preverljive spremembe v jezikovni rabi (način govora)«. ⁸⁵ V polju jezikoslovja tudi velja, da se »glotonimi imenujejo po etnonimih«, a to je treba razumeti izključno kot nasledek ustaljenih običajev, saj rezultati jezikoslovne rekonstrukcije pač potrebujejo določeno poimenovanje.⁸⁶ Natanko tako velja tudi v slovenskem primeru. Govorom preteklih prebivalcev današnje Slovenije torej v jezikoslovju konvencionalno rečejo slovenščina, tudi če jih niti govorci niti drugi sodobniki niso tako poimenovali.⁸⁷

S tem po mnenju avtorjev pravzaprav ni nič narobe, saj »/t/ako kot ni sporno reči, da se je moja stara mati rodila leta 1892«, čeprav ob rojstvu seveda ni bila babica, »tudi ne more biti sporno, da je idiom, ki se je na prelomu prvega tisočletja govoril v vzhodnih Alpah, starejša stopnja slovenskega kontinuuma«. ⁸⁸ Tu najprej velja pripomniti, da takšno razumevanje razvoja jezikov ni splošno sprejeto in da nekateri jezikoslovci vendar opozarjajo na spoznavne omejitve in metodološke nedoslednosti zgodovinskega jezikoslovja.⁸⁹ A o tem na tem mestu ne nameravava razpravljati. Predvsem namreč želiva problematizirati način poimenovanja glotonimov. Greenberg in Snój nas prepričujeta, da gre le za konvencijo, za dogovor, ki nima nikakršnih implikacij. Potemtakem poimenovanje govorov iz 17. ali 18. stoletja s slovenščino ne implicira tudi dejanskega obstoja slovenske etnične skupnosti, ki da ta jezik govori. Ko bi bilo res tako, se bi zgodovinarja s takšno ahistorično rabo imen lahko sprijaznila. Navsezadnje to ni izjemna ali vnaprej nesprejemljiva praksa.

Toda zaključek razprave obeh jezikoslovcev vendarle pokaže, da rezultatom

⁸⁴ Snój in Greenberg, O jeziku, 279.

⁸⁵ Snój in Greenberg, O jeziku, 284.

⁸⁶ Snój in Greenberg, O jeziku, 279.

⁸⁷ Snój in Greenberg, O jeziku, 297.

⁸⁸ Snój in Greenberg, O jeziku, 297.

⁸⁹ »Iz perspektive povijesne lingvistike odnos između različitih varijeteta promatra se kroz prizmu genetskih odnosa. Kako se jezik mijenja kroz vrijeme, nerijetko se susrećemo sa situacijom u kojoj se skupina ljudi koja govori određenim varijetetom s vremenom razdvoji u dvije ili više skupina koje govore različitim varijetetima, pri čemu se za novonastale varijetete smatra da potječu izravno iz zajedničkog izvora. Ti se odnosi mogu prikazati pomoću dijagrama u obliku stabla koji nalikuje rodoslovnom stablu pojedine osobe. Stupanj jezične udaljenosti teoretski se može utvrditi na temelju tih genetskih odnosa, pri čemu se sve grane unutar određenog ogranka stabla mogu smatrati jednim jezikom. Unatoč tome treba istaknuti kako je u lingvistici odavno poznato da takav model stabla koji prikazuje jezično promjenu predstavlja pojednostavljene stvarnosti, i to zato što promjena ne podrazumijeva uredno grananje koje odvaja jezike u različite inačice s jasno određenim granicama, već valove inovacija koji se međusobno preklapaju šireći se iz nekoliko različitih središta. /.../ Čak i kad bi rodoslovno stablo predstavljalo vjeran prikaz genetskih jezičnih odnosa, ne postoji dosljedan način preciznog određivanja stupnja genetske udaljenosti koji bi na prihvatljiv način omogućio obuhvaćanje pojedinih varijeteta istoga jezika. Također je važno istaknuti kako taj model ne otkriva ništa o sinkronijskim vezama između dotičnih varijeteta, što isto tako treba uzeti u obzir.« In naprej: »Genetska je udaljenost ipak važna zato što je određeni stupanj genetske povezanosti nužan da bi se različiti varijeteti mogli smatrati jednim jezikom. /.../ Međutim, isto tako treba reći da razlog zbog kojeg se neke genetske srodne varijetete svrstava u iste grupe, a druge ne, nije moguće utvrditi isključivo prema stupnju genetske udaljenosti.« Peti-Stantić in Langston, *Hrvatsko jezično pitanje*, 33–34.

raziskav zgodovinskega jezikoslovja pripisujeta veliko bolj daljnosežno relevantno, ki nikakor ne ostaja izključno na nivoju prikaza razvojev posameznih jezikov. Kajti če avtorja na začetku razprave nedvoumno zapišeta, da »se moramo odpovedati predpostavki, ki enači jezikovno in etnično skupnost«,⁹⁰ čemur lahko zgolj pritrdiva, v zaključnem poglavju razprave beremo, da za meje, znotraj katerih so se v preteklosti izvršile jezikovne inovacije, velja, da »kažejo na razmejitve med tedanjimi skupnostmi, ki so v prihodnjih stoletjih privedle do jezikovnih meja, kot jih razumemo danes. Te meje moramo pojmovati kot meje posameznih identitetnih skupnosti, saj si le na ta način lahko razložimo dejstvo, da se je prav na njih zgoščeval snop izoglos, ki predstavljajo občutnejše zarezne v narečnih kontinuumih./.«⁹¹ Še več, na nekem mestu lahko v razpravi zasledimo tudi implicitno trditev, da kontinuiteta (slovenskega) naroda sovпада z razvojno kontinuiteto (slovenskega) jezika in da se potemtakem v štiridesetih generacijah neprekinjeno razvija od Brižinskih spomenikov naprej.⁹²

Tu sta oba jezikoslovca v nasprotju sama s seboj in se kljub uvodni trditvam, da »se moramo odpovedati predpostavki, ki enači jezikovno in etnično skupnost«, vračata k stališčem, ki jih je v uvodu *Kratke zgodovine slovenskega jezika* zagovarjal jezikoslovec Fran Ramovš (1890–1952). Pred skoraj stoletjem, ko je bilo še mogoče verjeti v možnost objektivne razmejitve identitetnih skupnosti, je zapisal:

Tako nam na prim. samo jezik pove, da so bili Slovenci v predhistorični dobi in v prvih stoletjih po prihodu v novo domovino del ene jezikovne in etnične celote južnoslovenske, ki je nekaj prej bila del enote praslovenske in ta zopet v davnini nekdanje enote indoevropske. Prav tako nam jezik pove, kdo so bili sosedje Praslovanov, kateri narodi so prišli z njimi v dotik; jezik nam govori o gibanju slovanskega naroda, o njegovi rasti in o njegovih selitvah, o njegovi duševni in materialni kulturi. Tako je jezik stalni projektor vsega narodovega dejanja in naša človeška težnja skuša vse to spoznati in doumeti.⁹³

Toda po vsem povedanem bi že moralo biti jasno, da danes ni več mogoče sprejemati mišljenjskih horizontov, v okviru katerih je deloval, raziskoval in pisal Fran Ramovš in o katerih se zdi, da še zmeraj določajo, kako nekateri jezikoslovci razumejo ugotovitve lastnih raziskav. Na kratko povedano: pojmovanje jezika neke populacije kot objektivnega atributa njene etničnosti oziroma kolektivne (identitetne) pripadnosti je povsem neutemeljeno, ker je neutemeljeno pojmovanje kakršnekoli kulturne specifikke kot objektivnega atributa etničnosti.

Velja torej opozoriti, da tovrstno poimenovanje jezikov z aktualnimi etnonimi očitno ni le priročna konvencija, ampak razkriva mentalno obzorje in družbene okoliščine, v okviru katerih se je zgodovinsko jezikoslovje formiralo in do neke mere še zmeraj deluje kot znanstvena disciplina. V dogovorni rabi etnonimov se namreč zrcali dejstvo modernega, po nacionalnih principih organiziranega sveta. Kajti kronološko najmlajši jeziki, ki jih rekonstruira zgodovinsko jezikoslovje, niso poimenovani po arbitrarno izbranih etnonimih, temveč v večini primerov sledijo poimenovanju tistih nacij, ki so se od 19. stoletja naprej tudi dejansko vzpostavile

⁹⁰ Snoj in Greenberg, O jeziku, 279.

⁹¹ Snoj in Greenberg, O jeziku, 300.

⁹² Snoj in Greenberg, O jeziku, 297.

⁹³ Ramovš, *Kratka zgodovina*, 14.

in uspešno uveljavile tudi v politično-državnem oziru. Pogled zgodovinskega jezikoslovja na razvoj jezikov je torej v nazajski pogled na preteklost s stališča obstoječih nacionalnih občestev in uradnih nacionalnih jezikov.⁹⁴ Kot tak je – če parafrazirava Sinišo Maleševiča – determinističen, fatalističen in finalističen, saj zgodovino jezika razlaga teleološko in je kot tak v nasprotju z zgodovinskimi viri.

Kot zgodovinarja sva zato prisiljena vztrajati na stališču, da so tovrstni zaključki in tovrstni načini sklepanja po svojem bistvu aprioristični in nezgodovinski ter povsem v neskladju z aktualnimi dognanji humanističnih in družboslovnih raziskovalcev. Predpostavljajo namreč obstoj identitetne skupnosti, četudi se sama ne prepoznava kot taka. Tak pogled ignorira heterogenost družbenih, kulturnih in identitetnih danosti, ki so v dosegljivih virih jasno in povsem nedvoumno izpričane, in ki pripovedujejo o precej drugačnem razvoju in zelo pisani podobi današnjega slovenskega ozemlja. Tega se, je treba opozoriti, zavedajo tudi nekateri jezikoslovci. Matej Šekli tako v nedavni razpravi o razmejitvi slovenščine in kajkavščine svoje bralce takoj opozori, da jezikoslovnih kategorij »ne povezuje neposredno s sociološkimi kategorijami /.../, saj tovrstna problematika /.../ ne sodi na področje genetolingvistike.« Ko torej trdi, da nekdo govori slovenski dialekt, hkrati ne trdi, da je Slovenec.⁹⁵

Zgodovinsko jezikoslovje torej rekonstruira spremembe v jeziku, in s temi dognanji seveda sploh ne želiva polemizirati, ter na ta način verjetno lahko vsaj deloma rekonstruira tudi to kar Greenberg in Snaj imenujeta skupnost prakse. O identitetah pa nam ne more povedati prav veliko. Jeziku ne moremo vnaprej dodeliti pomena objektivnega atributa, s pomočjo katerega bi lahko kar nedvoumno in vnaprej detektirali etnično pripadnost oziroma identiteto posameznega govorca ali kar celote prebivalstva na nekem ozemlju. V razpravljanju o identitetnih skupnostih, njihovem obstoju ali neobstoju, je po najinem mnenju relevantno kvečjemu vprašanje, kako dojemajo rabo določenega jezika, ki je s stališča zgodovinskega jezikoslovja prepoznan kot slovenski, posamezniki oziroma skupnosti, ki ga dejansko uporabljajo. Da med jezikoslovno objektivno zaznavnim slovenskim značajem jezika in recepcijo tega jezika pri tistih, ki ga dejansko uporabljajo, lahko obstaja precejšnja razlika, sva sicer že opozorila z omembo Minnichevih zaključkov. A naj tu ponoviva še enkrat: nekateri govorniki slovenskega govora se ne razumejo kot del širše jezikovne skupnosti, še manj se imajo za Slovence. Svoj govor razumejo zgolj kot lokalni jezikovni kod, uporaben v določenih položajih. Zato bi bilo – pravi Minnich – »zelo zmotno trditi, da so Slovenci samo zato, ker so jezikoslovci njihov vernakular »objektivno« prepoznali kot narečje slovenske jezikovne tradicije.«⁹⁶ Minnichevo ugotovitev lahko *pars pro toto* apliciramo na celoten prostor današnje Slovenije in se s tem vrnemo k predstavljenim ugotovitvam kulturne antropologije.

⁹⁴ Geary, *Mit narodov*, 34–39; Kamusella, *The Triple Division*. O oblikovanju srednjeevropskih etnolingvističnih nacionalnih gibanj, vlogi, ki so jo ta gibanja pripisovala jeziku, pa tudi o političnih konsekvencah tovrstne politike Kamusella, *The Politics*, zlasti 29–37. O tem, kako so nemški nacionalisti v 19. stoletju s pomočjo jezika določali meje nemškega naroda Hansen, *Mapping the Germans*. Na dejstvo, da se je z razmahom modernih nacionalizmov jezik uveljavil kot politični simbol opozarja tudi Burke, *Languages*, 160.

⁹⁵ Šekli, *Zemljepisnojezikoslovna členitev*, 4 (v opombi).

⁹⁶ Minnich, *Socialni antropolog o Slovencih*, 95.

Identiteto lahko ugotavljamo le na podlagi *domačinskih identifikacij, domačinskih razmejevanj in domačinskih praks*.

Naj za konec poskusiva še enkrat ponazoriti najino stališče do implikacij zgodovinskega jezikoslovja, ki gredo onkraj strogo jezikoslovnih vprašanj, z naslednjim (retoričnim) vprašanjem: je bilo prostoru Prekmurja že takrat, ko je del govorov v današnjem Prekmurju zajel obsežni slovenski jezikovni pojav – namreč progresivni premik cirkumfleksa – predestinirano, da v 20. stoletju postane del slovenskega nacionalnega ozemlja, tam živečim prebivalcem pa potemtakem že v srednjem veku usojeno, da ozavestijo svojo slovensko etničnost? Misliva, da za nacionalizacijo in vključitev prekmurskega prebivalstva v zamišljeno skupnost Slovencev vendarle obstajajo veliko verjetnejše in bolj smiselne razlage, ki se osredotočajo na politično, intelektualno in kulturno zgodovino druge polovice 19. in prve polovice 20. stoletja.

Sklep

Upala bi si trditi, da se v ozadju poskusov objektivne definicije etničnih skupnosti v resnici skriva perenializem, prepričanje o narodih kot trajnih skupnostih s skupnim izvorom. Ker obstoja takšnih skupnosti ni mogoče dokazati s sklicevanjem na samoopredelitve prebivalstva, se kot argument pojavijo domnevno objektivni kriteriji. Na tej osnovi je potem mogoče v nadaljevanju izoblikovati trditev, da je bil nekdo Slovenec, ker je govoril slovensko, čeprav se sam izpričano ni imel za Slovenca, ampak na primer za Kranjca. Na simpatično komičen način tovrstno raziskovalno perspektivo ilustrira trditev hrvaške zgodovinarke Iskre Iveljić, ki po ugotovitvi, da so v Slavoniji do začetka 19. stoletja svoj jezik imenovali ilirski, slovinski ali slavonski, nikoli pa hrvaški, doda, da je bila to »pomutnja«, torej zmeda.⁹⁷

Perenialistična narava tovrstnih interpretacij se sicer lahko nekoliko zakrije z rabo novih izrazov, kot sta etničnost in etnične skupnosti, ki se v razlagah pojavijo, ko se dovolj uveljavi prepričanje o modernosti narodov in postane govorjenje o njihovi tisočletni zgodovini skorajda nespodobno.⁹⁸ Toda kritična analiza kljub temu nedvoumno razkrije perenialistična izhodišča, saj – kot sva pokazala na slovenskem primeru – gre za interpretacije, ki ne temeljijo na nepristranski analizi virov, ampak na vnaprejšnjem prepričanju. Zato pogosto prihaja, kot je opozorila Claire Norton in kot je pokazala tudi najina analiza, do ignoriranja v virih izpričanih starejših kolektivnih identifikacij ali reinterpretacije historičnega pomena etnonimov, ki takšnemu vnaprej izoblikovanemu stališču ne ustrezajo. Lahko bi potemtakem trdili, da gre v tovrstnih primerih za projekcijo in ne za znanstveno validno zgodovinopisje.⁹⁹

V pričujočem članku sva zato poskusila prikazati, zakaj sva mnenja, da so tovrstni pristopi zgrešeni. Ob tem nikakor ne vztrajava, da bi bilo treba spoznanja in stališča, ki po najinem mnenju sicer izkazujejo precejšnjo argumentativno

⁹⁷ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 41.

⁹⁸ Pijović, Demistificiranje »etniciteta«, 21.

⁹⁹ Norton, *Nationalism and the Re-Invention of Early-Modern Identities*, 80.

trdnost in razlagalno moč, kar vnaprej privzeti kot edina veljavna in mogoča, kot nekaj, o čemer naj se ne krešejo mnenja in kar naj bi bilo brez prizivno veljavno zmeraj, povsod in v vseh primerih. A hkrati trdiva tudi naslednje: etnične skupnosti po svojem bistvu nikakor niso tisto, kar nam prevladujoč zdravorazumski in nacionalizirani pogled na družbena razmerja sugerira, da naj bi bile. Zato jih je treba poskusiti razumeti v primerjalnem in zgodovinskem kontekstu, saj se lahko zgolj v tem okviru dokoplujemo do pogojno univerzalnih spoznanj o njihovi naravi in načinih vzpostavljanja, trajanja in izginjanja. Pri tovrstnem početju pa so nam lahko v veliko pomoč konceptualna orodja in raziskovalni doneski, ki nastajajo v okviru sorodnih družboslovnih in humanističnih disciplin.

Predvsem pa bi kot poklicna zgodovinarja želela ob koncu poudariti naslednje. Ker se zavedava, da pri svojem delu predvsem interpretirava ohranjene zgodovinske vire, se nama zdi na mestu pri tem slediti ideji, da se v zgodovini, »tako kot drugod, vzroki ne postulirajo. Ampak se iščejo.«¹⁰⁰

Viri in literatura

Viri

- Janez Bleiweis, Slovenski jezik pa »kranjska špraha«, v: Igor Grdina, *Od rodoljuba z dežele do meščana*, nepag. razdelek »Dokument – faksimile« (Ljubljana 1999).
- Peter Dajko, *Lehrbuch der Windischen Sprache. Ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniß für Slowenen von Peter Dainko, Weltpriester, Kaplan in der Stadtpfarr zu Radkersburg* (Gradec 1824).
- Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (Ljubljana 1808).
- Anton Tomaž Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije* (Ljubljana 1981).
- Anton Martin Slomšek, *Shivljenja šrezhen pot. : potrebni nauki, isgledi ino molitvize sa mladenzhe*. (Celovec 1837).
- Janez Trdina, Spomini, v: Janez Logar (ur.), *Zbrano delo*, zv. 1, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev (Ljubljana 1947).

Literatura

- Karin Almasy, *Wie aus Marburgern »Slowenen« und »Deutsche« wurden: ein Beispiel zur beginnenden nationalen Differenzierung in Zentraleuropa zwischen 1848 und 1861* (Bad Radkersburg, Graz 2014).
- Benedict Anderson, *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma* (Ljubljana, 2007).
- John A. Armstrong, *Nations before Nationalism* (Chapel Hill 1982).
- Monika Baar, *Historians and Nationalism : East-Central Europe in the Nineteenth Century* (Oxford 2010).

¹⁰⁰ Bloch, *Apologija*, 164.

- Janos M. Bak, Patrick J. Geary in Gabor Klaniczay (ur.), *Manufacturing a Past for the Present: Forgery and Authenticity in Medievalist Texts and Objects in Nineteenth-Century Europe* (Leiden 2015).
- Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (Bergen, 1969).
- Bojan Baskar, Romantični nacionalizem in genealoška drevesa, v: Luigi Luca Cavalli-Sforza, *Geni, ljudstva in jeziki* (Ljubljana 2006) 245–261.
- Stefan Berger in Chris Lorenz (ur.), *Nationalizing the Past: Historians as Nation Builders in Modern Europe* (New York 2010).
- James Bjork, *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland* (Ann Arbor 2008).
- James Bjork, Tomasz Kamusella, Tim Wilson in Anna Novikov (ur.), *Creating Nationality in Central Europe, 1880-1950: Modernity, Violence and (Be)longing in Upper Silesia* (London, New York 2016).
- Zrinka Blažević, Rethinking Balkanism: Interpretative Challenge of the Early Modern Illyrism, v: *Etudes Balkaniques*, No. 1 (2007) 87–106.
- Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma* (Zagreb 2008).
- Zrinka Blažević, Indetermi-Nation: Narrative Identity and Symbolic Politics in Early Modern Illyrism, v: Balázs Trencsényi in Márton Zászkaliczky (ur.), *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe* (Leiden/Boston 2010) 203–224.
- Marc Bloch, *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic* (Ljubljana 1996).
- Kyriakos Bonidis, S. Palaskas in K. Balabani, Nationalism and Education: the propagation of the »Great Idea« of Greek Nationalism through Education in the European Territories of the Ottoman Empire in the late 19th Century, v: *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the Founding of the Nation-States* (Thessaloniki 2000) 209–234.
- Rogers Brubaker, *Ethnicity without Groups* (Cambridge, MA, London 2004).
- Peter Burke, *Languages and Communities in Early Modern Europe* (Cambridge 2004).
- Miguel Cabo in Fernando Molina, The Long and Winding Road of Nationalization: Eugen Weber's *Peasants into Frenchmen* in Modern European History (1976–2006), v: *European History Quarterly* 39 (2009) 264–286.
- Daniel Chirot in Karen Barkey, States in Search of Legitimacy: Was There Nationalism in the Balkans of the Early Nineteenth Century?, v: *International Journal of Comparative Sociology* 24 (1983) 30–46.
- Konrad Clewing, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung: Dalmatien in Vormärz und Revolution* (München 2001).
- Gary B. Cohen, *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861–1914*, rev. 2nd ed. (West Lafayette, IN 2006).
- Gary B. Cohen, Nationalist Politics and the Dynamics of State and Civil Society in the Habsburg Monarchy, 1867–1914, v: *Central European History* 40 (2007) 241–278.
- Laurence Cole, Differentiation or Indifference? Changing Perspectives on National Identification in the Austrian Half of the Habsburg Monarchy, v: Maarten Van Ginderachter in Marnix Beyen (ur.), *Nationhood from Below: Europe in the Long Nineteenth Century* (Basingstoke 2011) 96–119.
- Daniele Conversi, Mapping the Field: Theories of Nationalism and the Ethnosymbolic Approach, v: Athena Leoussi in Steven Grosby (ur.), *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations* (Edinburgh 2006) 15–30.

- Moritz Csáky, Culture as a Space of Communication, v: J. Feichtinger in G. B. Cohen (ur.), *Understanding Multiculturalism: The Habsburg Central European Experience* (New York, Oxford 2014) 193–194.
- Raymond Detrez, Pre-national Identities in the Balkans, v: Roumen Dontchev Daskalov in Tchavdar Marinov (ur.), *Entangled Histories of the Balkans. Zv. 1: National Ideologies and Language Policies* (Leiden 2013) 13–66.
- Teodor Domej, O skupinski identiteti na Koroškem v prednacionalnem obdobju, v: Andreas Moritsch in Vincenc Rajšp (ur.), *Matija Majar – Ziljski* (Celovec 1995) 43–65.
- Teodor Domej, Dunaj in Koroška v Prešernovem življenju, v: Vincenc Rajšp idr. (ur.), *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (Ljubljana 2001) 405–430.
- Teodor Domej, Načrt za organizacijo šolstva v vojvodini Kranjski iz leta 1754, v: Šolska kronika 24 (2015) 7–24.
- Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore 2006).
- R.J.W. Evans in Guy P. Marchal (ur.), *The Uses of the Middle Ages in Modern European States: History, Nationhood and the Search for Origins* (New York 2011).
- Azar Gat v sodelovanju z Alexandrom Jakobsonom, *Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism* (Cambridge 2013).
- Patrick J. Geary, *Mit narodov: srednjeveški izvori Evrope* (Ljubljana 2005).
- Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Ithaca 1983).
- Ernest Gellner, Do Nations Have Navels?, v: *Nations and Nationalism 2* (1996) 366–370.
- Boris Golec, *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije* (Ljubljana 2012).
- Igor Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo: Politični mozaik 1860-1918* (Ljubljana 2003).
- Igor Grdina, Pripadnosti in identitete med preteklostjo in vizijami prihodnosti, v: Kozma Ahačič in Petra Testen (ur.), *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja* (Ljubljana 2011) 9–20.
- Jason D. Hansen, *Mapping the Germans. Statistical Science, Cartography, and Visualization of the German Nation, 1848–1914* (Oxford 2015).
- Adrian Hastings, *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism* (Cambridge 1997).
- John-Paul Himka, *Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century* (Houndmills, London 1988).
- Caspar Hirschi, *The Origins of Nationalism: An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany* (Cambridge 2012).
- Eric Hobsbawm, *Nacije in nacionalizem po letu 1780: program, mit in resničnost* (Ljubljana 2007).
- Eric Hobsbawm in Terence Ranger (ur.), *The Invention of Tradition* (Cambridge/New York 1983).
- Joachim Höslér, *Von Krain zu Slowenien: Die Anfänge der nationalen Differenzierungsprozesse in Krain und der Untersteiermark von der Aufklärung bis zur Revolution 1768 bis 1848, Südosteuropäische Arbeiten, 126* (München 2006).
- Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives* (London 2010).
- Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb 2010).
- Sverrir Jakobsson, Defining a Nation: Popular and Public Identity in the Middle Ages, v: *Scandinavian Journal of History* 24 (1999) 91–101.
- Marko Jesenšek, Začetki jezikovne politike in načrtovanja v prekmurskem knjižnem jeziku 18. in 19. stoletja, v: *Muratáj : irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat = revija za literaturo, umetnost, družboslovje in kritiko* 1/2 (2010) 118–126.

- Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika* (Maribor, Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Praha 2015).
- Pieter Judson, *Guardians of the Nation: Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria* (Cambridge, MA/London 2006).
- Pieter M. Judson, Do Multiple Languages Mean a Multicultural Society: Nationalist »Frontiers« in Rural Austria, 1880–1918, v: J. Feichtinger in G. B. Cohen (ur.), *Understanding Multiculturalism: The Habsburg Central European Experience* (New York, Oxford 2014) 61–65.
- Pieter M. Judson, *The Habsburg Empire: A New History* (Cambridge, Mass. 2016).
- Tomasz Kamusella, *The Triple Division of the Slavic Languages: A Linguistic Finding, a Product of Politics, or an Accident?*, IWM Working Paper, I, 2005.
- Tomasz Kamusella, *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe* (New York 2009).
- Tassos A. Kaplanis, Antique Names and Self-Identification: Hellenes, Graikoi, and Romaioi from Late Byzantium to the Greek Nation-State, v: D. Tziovas (ur.), *Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture* (Oxford 2014) 81–97.
- Darja Kerec, Prekmurska zavest in slovenstvo, v: Peter Štih in Bojan Balkovec (ur.), *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, Maribor, 10.–12. oktober 2002 (Ljubljana 2004) 91–96.
- Jeremy King, The Nationalization of East Central Europe: Ethnicism, Ethnicity, and Beyond, v: Maria Bucur in Nancy M. Wingfield (ur.), *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present* (West Lafayette: IN 2001) 112–152.
- Jeremy King, *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848-1948* (Princeton, NJ 2002).
- Dominique Kirchner Reill, *Nationalists Who Feared the Nation: Adriatic Multi-Nationalism in Habsburg Dalmatia, Trieste, and Venice* (Stanford 2012).
- Paschalis M. Kitromilides, »Imagined Communities« and the Origins of the National Question in the Balkans, v: *European History Quarterly* 19 (1989) 14–94.
- Paschalis M. Kitromilides, Paradigm Nation: The Study of Nationalism and the »Canonization« of Greece, v: Roderick Beaton and David Ricks (ur.), *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, & the Uses of the Past (1797– 1896)* (Farnham 2009).
- Paschalis M. Kitromilides, *Enlightenment and Revolution: The Making of Modern Greece* (Cambridge, MA, London 2013).
- France Kidrič, *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe* (Ljubljana 1930).
- Jernej Kosi, O pogojenosti »nacionalne zgodovine« z »nadnacionalnim« – process formiranja slovenskega naroda kot primer, v: Nevenka Troha idr. (ur.), *Evropski vplivi na slovensko družbo* (Ljubljana 2008) 93–101.
- Jernej Kosi, *Kako je nastal slovenski narod: Začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja* (Ljubljana 2013).
- Fran Kovačič, Slomšek o pouku slovenskega jezika pred 100 leti, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 17, št. 4 (Maribor 1922) 1–14.
- Reinhard Lauer, Genese und Funktion des Illyrischen Ideologems in den südslawischen Literaturen (16. bis Anfang des 19. Jahrhunderts), v: Klaus-Detlev Grothusen (ur.), *Ethnogenese und Staatsbildung in Südosteuropa* (Göttingen 1974) 116–143.
- Joep Leerssen, *National Thought in Europe: A Cultural History* (Amsterdam 2006).
- Antonis Liakos, The Construction of National Time: The Making of the Modern Greek Historical Imagination, v: Jacques Revel in Giovanni Levi (ur.), *Political Uses of the Past: The Recent Mediterranean Experience* (London 2002) 27–42.

- Antonis Liakos, Historical Time and National Space in Modern Greece, v: Hayashi Tadayuki in Hiroshi Fukuda (ur.), *Regions in Central and Eastern Europe: Past and Present*, Slavic Euroasian Studies, 15 (Sapporo 2007) 205–227.
- Gorazd Makarovič, *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo* (Ljubljana 2008).
- Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda: najnovejša doba* (Celje 1928).
- Siniša Malešević, ›Divine Ethnies‹ and ›Sacred Nations‹: Anthony D. Smith and the Neo-Durkhemian Theory of Nationalism, v: *Nationalism and Ethnic Politics* 10 (2004) 561–593.
- Siniša Malešević, *The Sociology of Ethnicity* (London 2004).
- Siniša Malešević, The Mirage of Balkan Piedmont: State Formation and Serbian Nationalisms in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries, v: *Nations and Nationalism* (2016) (še neobjavljen članek je dostopen na: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/nana.12267/>).
- Alexander Maxwell, *Choosing Slovakia: Slavic Hungary, the Czechoslovak Language, and Accidental Nationalism* (London 2009).
- Mark Mazower, *City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews 1430-1950* (London 2005).
- Sabina Mihelj, Protestantizem in slovenski nacionalizem: Analiza medijskih reprezentacij ob Dnevu reformacije (1992-2003), v: Marko Kerševan (ur.), *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa* (Ljubljana 2006) 75–142.
- Robert G. Minnich, *Govoriti slovensko – biti Slovenec. Primerjava med vlogo slovenskih verbalnih kod kot nosilcev kolektivne identitete v Kanalski dolini/Val Canale v Italiji, in Ziljski dolini/Galital v Avstriji* (Trst, Gorica, Čedad 1988).
- Robert G. Minnich, *Socialni antropolog o Slovencih: Zbornik socialnoantropoloških besedil* (Ljubljana 1993).
- Andreas Moritsch (ur.), *Vom Ethnos zur Nationalität: Der nationale Differenzierungsprozeß am Beispiel ausgewählter Orte in Kärnten und im Burgenland* (Wien, München 1991).
- Claire Norton, Nationalism and the Re-Invention of Early-Modern Identities in the Ottoman-Habsburg Borderlands, v: *Ethnologia Balkanica* 11 (2007) 79–101.
- Claire Norton (ur.), *Nationalism, Historiography and the (Re)construction of the Past* (Washington D.C. 2007).
- Umut Özkirimli, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction* (Basingstoke 2000).
- Umut Özkirimli, The Nation as an Artichoke? A Critique of Ethnosymbolist Interpretations of Nationalism, v: *Nations and Nationalism* 9 (2003) 339–355.
- Bratislav Pantelić, Memories of a Time Forgotten: The Myth of the Perennial Nation, v: *Nations and Nationalism* 17 (2011) 443–464.
- Anita Peti-Stantić in Keith Langston, *Hrvatsko jezično pitanje danas. Identiteta i ideologije* (Zagreb 2013).
- Hrvoje Petrić, Tko su »Slovenci« ili Slavonci u Hrvatskoslavonskoj Vojnoj krajini tijekom 17. stoljeća?, v: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 39 (2007) 23–38.
- Marko Pijović, Demistificiranje »etničnosti«, v: *Historijska traganja*, 10 (2012) 9–153.
- Pieter Plas, Voicing Folk for the Academy: Interdiscursivity and Collective Identity in a North Dalmatian Ethnography, 1899–1900, v: *Journal of Pragmatics* 39 (2007) 2244–2272.
- Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I* (Ljubljana 1936).
- Janez Rotar, Viri Trubarjevega poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina, v: *Zgodovinski časopis* 42 (1988) 315–361.
- Shlomo Sand, *Kako so izumili judovsko ljudstvo* (Ljubljana 2010).
- Hagen Schulze, *Država in nacija v evropski zgodovini* (Ljubljana 2003).
- Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford/New York 1986).

- Anthony D. Smith, Nations and Their Past, v: *Nations and Nationalism* 2 (1996) 358–365.
- Anthony D. Smith, *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina* (Ljubljana 2005).
- Anthony D. Smith, *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach* (London/New York 2009).
- Marko Snoj in Marc L. Greenberg, O jeziku slovanskih prebivalcev med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled jezikoslovcov), v: *Zgodovinski časopis* 66 (2012) 276–305.
- Keely Stauter-Halsted, *The Nation in the Village: The Genesis of Peasant National Identity in Austrian Poland, 1848–1914* (Ithaca, London 2001).
- Rok Stergar, National Indifference in the Heyday of Nationalist Mobilization? Ljubljana Military Veterans and the Language of Command, v: *Austrian History Yearbook* 43 (2012), 45–58.
- Gerald Stourzh, Ethnic Attribution in Late Imperial Austria: Good Intentions, Evil Consequences, v: idem, *From Vienna to Chicago and Back: Essays on Intellectual History and Political Thought in Europe and America* (Chicago 2007) 157–176.
- Kai Struve, *Bauern und Nation in Galizien: Über Zugehörigkeit und soziale Emanzipation im 19. Jahrhundert* (Göttingen 2005).
- Kai Struve, Polish Peasants in Eastern Galicia – Indifferent to the Nation or Pillars of Polishness? National Attitudes in the Light of Józef Chałasiński's Collection of Peasant Youth Memoirs, v: *Acta Poloniae Historica* 109 (2014) 37–59.
- Matej Šekli, Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja, v: *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9 (2013) 3–53.
- Peter Štih, Linhart kot zgodovinar, v: Ivo Svetina idr. (ur.), *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva* (Ljubljana, Radovljica 2005) 291–310.
- Peter Štih, Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum, v: Patrick J. Geary, *Mit narodov: srednjeveški izvori Evrope* (Ljubljana 2005) 221–237.
- Peter Štih, Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine, v: Mitja Ferenc in Branka Petkovšek (ur.), *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije* (Zbirka zgodovinskega časopisa 32, Ljubljana 2006) 25–47.
- Peter Štih, Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko? O jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja), v: *Zgodovinski časopis* 65 (2011), 8–51.
- Irena Šumi, *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji* (Ljubljana 2000).
- Bogdan Trifunović, *Memory of Old Serbia and the Shaping of Serbian Identity* (Warsaw 2015).
- Dirk Van Hulle in Joep Leerssen (ur.), *Editing the Nation's Memory: Textual Scholarship and Nation-Building in Nineteenth-Century Europe* (Amsterdam, New York 2008).
- Jonatan Vinkler, *Pavel Josef Šafárik: Slovanski narodopis*, diplomsko delo (Ljubljana 1999).
- Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France 1870-1914* (Stanford 1976).
- Andreas Wimmer in Nina Glick Schiller, Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences, v: *Global Networks* 2, 4 (2002) 301–334.
- Tara Zahra, Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis, v: *Slavic Review* 69, št. 1 (2010) 93–119.
- Tara Zahra, *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948* (Ithaca, London 2008).
- Marko Zajc, *Kje se slovensko neha in hrvaško začne: slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja* (Ljubljana 2006).
- Fran Zwitter, The Slovenes in the Habsburg Monarchy, v: *Austrian History Yearbook* 3, 2. del (1967) 159–188.

Fran Zwitter, Linhartova doba, misel in delo, v: Idem, *O slovenskem narodnem vprašanju* (Ljubljana 1990) 73–118.

Fran Zwitter, Postanek političnega ilirizma in ustanovitev Ilirskih provinc, v: Idem, *O slovenskem narodnem vprašanju* (Ljubljana 1990) 119–182.

SUMMARY

When Did “Dear Slovenes” Come About? Identities in the Pre-National Period and Their Supposed Role in the Formation of the Slovene Nation

Jernej Kosi and Rok Stergar

The nations as we know them today, i.e. political communities comprising all strata of the population in a specific territory, are clearly modern phenomena. They, without exception, started to emerge in the late eighteenth century, many of them, e.g. the Austrian nation, much later. With few rare exceptions, scholars of these phenomena agree with such an understanding. However, they disagree on whether these nations came into existence anew or if they evolved from previous communities. These differences, by and large, correspond with the split into modernists (or constructivists) and ethnosymbolists. The former highlight the nations' modernity, they understand them as entirely new phenomena, while the latter believe that this explanation is not sufficient. Ethnosymbolists claim that ethnic ties and ethnic communities are a necessary prerequisite for the formation of modern nations, which are thus a continuation of ethnic communities.

However, it was convincingly demonstrated by many that ethnosymbolists are mistaken at the level of theory and – probably even more important for historians – at the level of interpretation of available sources. In the last decade or two, this was shown by historians and other scholars in numerous cases. They have demonstrated that the supposed transformation of ethnic communities into nations is merely an interesting speculation or an extremely rare exception at best, since the existence of ethnic communities congruent with modern-day nations turned out to be an illusion or, more accurately, a projection of the present onto the past.

Nevertheless, the decade-and-a-half-old words of the American historian Jeremy King still hold true to a great extent: as a rule, historians understand the establishment of nations in the Habsburg Central Europe as an almost unavoidable consequence of the existence of previous ethnic communities. A considerable part of the Slovene historiography is also still characterised by (often unreflected) ethnicism.

Therefore, the question of whether the Slovene nation developed from a pre-existing community of approximately the same territorial scope or emerged anew as a result of reflections and actions of initially small and, subsequently, more numerous groups of Slovene nationalists must be reopened. Does the analysis of the Slovene nation's establishment confirm the theoretical underpinnings of modernism, and is the hypothesis on Slovene nation's chronological modernity the most convincing interpretation of available sources?

The task appears to be a difficult one, since it has to be established how the population of modern-day Slovenia and its immediate surroundings, i.e. the population of the so-called Slovene ethnic space, defined itself in the period when literacy was not widespread. The said task can be made easier by not reaching too far into history. Namely, if a distinct Slovene ethnic group existed continually from the Middle Ages, it clearly must have existed also at the turn of the nineteenth century, i.e. shortly before the emergence of Slovene nationalism and the identification with Sloveneness was becoming quite widespread. This is already a period for which more sources

are available. Moreover, this is a key period for testing out the hypothesis that the modern-day Slovene nation did not develop from a Slovene ethnic group, as the latter did not exist in the period of the nation's formation in the first place. If its existence is traceable in the sources of the last decades of the eighteenth and the first decades of the nineteenth century, the hypothesis falls.

What do the sources tell us about self-identifications? Building on the research conducted so far, a single conclusion is possible: the vast majority of the population of all social strata did not see itself as a part of the Slovene ethnic community, which would in terms of territory at least partially correspond to the borders of the Slovene nation that was formed in the nineteenth century. Not only do the sources lack identification with such a community, they attest the dominance of rather narrow, local identifications. We can thus conclude that based on the analysis of the population's self-identifications in the period preceding the diffusion of Slovene nationalism there are no arguments in support of the conclusion that the Slovene ethnic community consisted as a real social phenomenon. This is also in line with the findings on the concurrent state of affairs in other parts of Europe.

The sources attest that the notion of a distinct community which would be territorially congruent with present-day Slovenia and for which the use of the ethnonym Slovene would be attested did not exist prior to the end of the eighteenth century even among the narrow literate stratum of society. The beginnings of the Slovene national movement were thus not based on the already formed notions of the existence of Slovenes as a specific Slovene ethnic community on the basis of which political activity on behalf of and for the Slovene nation would be articulated. On the contrary, the modern-day meaning of the term that is reflected by the marker Slovene came about in the context of the flourishing of Central European ethnolinguistic nationalisms of the nineteenth century.